СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. III — Св. 1-2

БЕОГРАД 1951

САДРЖАЈ

Научна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД 1951

НАШ ЈЕЗИК

Књига III Нова серија Св. 1—2

ЊЕГОШ
И НАЦИОНАЛНА КУЛТУРА НАША

Велика истина до које се дошло у другој половини XIX и у почетку XX в. несумњиво је — правилна оцена значаја и рада Вука Караџића. Он је, с правом, назван оцем савремене културе наших народа. Његова значајна улога реформатора књижевног правописа и књижевног језика потонула је у великом значају стављања наше културе на народну основицу. Било је потребно да се оствари оно прво, тј. реформа графике, правописа и књижевног језика, око чега је подизана у току педесет година толика граја и бука да је заглушила све друго, па да се види цело дело Караџићево. Чини ми се да у толикој мери није осветљен још лик Његошев. Иако је урађено врло много да се његово књижевно дело позна, ипак целокупни значај његов има тек да се утврди. Нека би и ово послужило као малени прилог том крупном задатку.

Ако је Вук оснивач савремене културе наше, несумњиво је Његош највећи и најутицајнији проповедник њен. Нико о слободи, која је услов сваке праве културе, није тако речито говорио у књижевности нашој као Његош; нико о јунаштву, које је први услов слободе, није исказао тако дубоке речи као он; и нико се трудољубљу и марљивости није тако искрено зарадовао као Његош: „трудољубије и искуство мрава и пчеле и уредно лећење ждраловах — ја радије гледам но све параде европејских столицах”, вели он у једном писму свом пред саму смрт. А његов пламени патриотизам, који се огледа у свима његовим и поетским и прозним делима, био је толики да је поколења иза њега одушевљавао за ослободилачку акцију; а чиниће то и у будућности. Како је он проти Матеји писао о Црној Гори! „Да је лијепа Црна Гора, не би се Црна Гора звала, него млијечна или медена, а како ће и бити ли-

јепа, кад је једнако сироту дивљи таласи турски нападају и потресају! Та свештени едем да га је овака судбина постигла, би се већ зла препунио и злом отровао. — Црна Гора је само зло како је зли нарок гони, а ја, који сам њен син, не могу јој име произрећи што се нећу згрозити, — али је то опет тим знаменита што је комадић од развалина нашега царства, као једна ластавица (ћошак) од развалина једнога великога града. Стога је знаменита Црна Гора што је доиста показала што може слаби са силнијем, што може човек кад хоће радити. Црна Гора је гњиjездо војинствене гордости, ђе се браћа, јединци синови, све радо на жертву дава, само да остане непорочна част прађедовска. Црна Гора је урна у коју је силно име Душаново прибјегло, у којој се свештено храни витешко име Обилића и Скендербега". Колико пламених речи, колико реторике када дирне само у борбу за слободу и колико видовитог, пророчног смисла у свему томе, — и то у обичном писму пријатељу.

Његош је не само духовни светилник наше народне културе, он је извор одушевљења за слободу и срећу свога народа. Он је свестан да је напојен зрацима једног дивног сунца, да је на узвишици једног божијег света, да је, над милионима, и душом и телом украшен, како он вели у своме тестаменту. То је он показао од првих почетака свога рада. Он је уз Вука; он је пријатељ његов. Он завршује своја прва писма Вуку стиховима у којима прославља Вуково српство и потстиче га да га никад не остави. То будно национално осећање приближило је ова два ретка човека и потстакло их да сву своју духовну снагу, све своје знање и цео свој рад посвете своме народу.

У подизању народне културе Његош је стајао напоредо са Вуком. Он му је помогао самом својом појавом, целокупним својим радом. Јер од почетка свога рада, око тридесете године прошлога столећа, он пише својим народним језиком. Као самородни књижевник он је осећао да својим матерњим језиком може најбоље исказати и своје мисли и своја осећања која су кипела у њему. Истина, он је позајмљивао из црквенословенског и руског језика оно што му је недостајало; али је и својим народним речима давао често карактер високо ин-

телектуализованих речи. Његов је значај зато велики што је он на делу показивао како се може народни говор употребити у књижевности, без обзира и на дијалектизме, којих се Његош није клонио. Он је јасно осећао да у Вукову захтеву о употреби народног књижевног језика има више страна, али да је на првом месту добро познавање народнога језика. Оно је чинило главну основицу народне културе. Дати томе језику животну снагу, живети, осећати и мислити њиме — то је први и неизоставни услов правог књижевног језика. Уколико више који књижевник успе да у њему оствари дух народни и унесе душу народну кроз свој дух и своју душу, утолико је он већи књижевник. Његошев језик прелива се изванредним бојама, он се остварује у безброј слика и метафора; оне трепере непосредном животном истином обухватајући целокупни свет осећања и мисли правог, богоданог књижевника. Тако је он уздигао своје домаће наречје, давши му само овлаш обележје општекњижевног српскохрватског језика, до висина изванредног оруђа једне нарочите литературе која је сва изашла из недара народних, а која је претстављала синтезу осећања и стремљења једног целог народа, не само за онај тренутак када је та књижевност постала него и за целу будућност.

За победу Вукових начела књижевници као Његош били су врло драгоцени. Иако је Његош био по своме књижевном стваралаштву недостижан, он је по књижевном језику свом био више него прозрачан. Углед који је он дао осветљавао је Вукове идеје о језику орача и пастира, који је био у основици велике Вукове реформе. У том правцу њему је био сличан Бранко Радичевић, јер је и Бранко Радичевић пустио да кроз његове песме проговори његов крај, његов непосредни матерњи језик, иако је у његовој непосредној близини био велики Вук. Али су и Вук и Даничић, који је за Бранков језик говорио да је као суза чист и да српски књижевник мора писати управо онако као што Бранко пише, — јасно осећали да је у Бранкову језику народна душа, исто онако као и у Његошеву. Књижевници који су помогли да Вукова реформа победи око половине прошлога века — показали су јасно да народни језик мора бити у делима њиховим проживљен и проосећан. То значи да су писци морали бити не само зналци свога народног

језика него и људи који тим језиком и дишу и постоје. Они су на сјајан начин показали, и Бранко и Његош, како треба пустити да кроз њих њихов народни крај проговори. То је било толико јасно и толико просто да је морало силно деловати на цело тадашње поколење. Ако томе додамо и сјајне народне песме у Вукову издању и сам Вуков изванредни књижевни језик и у оригиналним делима и његову Новом завјету, а затим и Даничићев језик, онда ћемо разумети зашто се појава Горског вијенца и Бранкових песама, тј. година 1847-ма, — сматра као прекретница у великом раду Вукову. Јер за крајњу победу књижевног језика — нису били једино довољни ни граматички трактати и генијалност Вукова, нити његови историски, етнографски и археолошки чланци, ни речници, ни даровити преводи религиозних текстова, ни чак народне песме, ни изванредне приповетке народне; били су неопходни и даровити књижевници који ће, са лакоћом и умешношћу, показати како се на основици народног језика било Војводине, било Црне Горе, могу стварати права, а каткада, и ненадмашна књижевна дела. Ето, то је била она ultima ratio пред којом су се најзад морали поклонити сви који су хтели код нас стварати уметничка књижевна дела за свој народ. То је, поред самог језика, била она вредност која је претегла и која ни до данас није изгубила своју речиту убедљивост.

Из овога се види да су и Бранко, а још више Његош, морали знатно упростити идеје Вукове око половине XIX в. да би њихова дела открила сву унутрашњу вредност Вукова покрета. Народни језик и што простији правопис који му одговара, па макар негде било, вољних или невољних, компромиса са понечим што су тражили и противници Вукови. Ма и не било одмах оне „опћените правилности”, оне граматичке нормативности коју је Вук у то време неотступно тражио. Они су се задржали на ономе што је просто и убедљиво за свакога, а што је Вук у почетку свога рада тражио: чист, прави, непосредни народни језик, остављајући све остало као споредно, другоразредно. И они су тако по цени извесних жртава, са гледишта Вукове реформе онога времена када су се јавили, учинили да Вук победи. И тако, права, велика књижевна дела народним језиком писана, често до последњих појединости

употребе и покрајинских синтаксичких особина, поред обличких, — не само да су могућна него премашају све што је дотле било писано, и оно што је писао Доситеј и Лукијан Мушицки, — ето то су говорила сама собом дела Бранкова и Његошева. У томе је прави, велики значај њихов.

Други део Вукова задатка, да се на основу народног језика различитих крајева Срба и Хрвата изврши потпуно уједначавање, да се оствари „опћенита правилност" и јединство граматике, сем јединог отступања у тројакој, одн. двојакој, замени старог звука јата, на целом простору српскохрватског књижевног језика — остао је да се изврши у време после Његоша. Бранко и Његош својим учешћем у књижевности нашој учинили су да се дефинитивно дође до победе народног књижевног језика, и затим их је нестало са поља наше књижевности и културе. Али је победа остала стална и непоколебљива, јер је била везана са вредношћу њихових дела, која је била непролазна.

И тако, својим књижевним језиком Његош је заузео знатно место у историји културе наше које нико ни смањити ни оборити не може. Он је ту сав урастао у позитивни, прогресивни развитак наш. Али по садржини својих дела он је далеко над њим. Он га стално напаја и крепи новом снагом поцрпеном из дубина свестраног народног живота. Ту за њега нема привремености.

Сјајна узајамност књижевника и културних радника остварена појавом Бранка и Његоша око половине XIX в., а у друштву Вука и Даничића, показује како се у народној култури може постићи велики преображај и потстаћи позитивни развитак.

Прослављајући данас стогодишњицу од смрти Његошеве ми желимо да поменута узајамност остварена Његошевом помоћу остане као вечити путоказ како се у култури једног народа остварују велика дела. У венцу славе који наши народи плету ове године дивној успомени Његошевој ово је несумњиво један од врло драгоцених листака.

А. Белић

ДЕМИНУТИВИ С НАСТАВКОМ *-ИЋ* (и*-ЧИЋ*)

Један писац неке приручне књиге о нези доjенчади (мале деце) поставља нам питање да ли jе за означавање првих зуба у детета боље употребити именицу *зубићи* или *зупчићи*. У нашоj средини, тачно запажа он, чешће се у овоj служби употребљава прва именица, али jе у другим нашим краjевима, додаjе одмах затим, обичниjа именица *зупчићи*. Зато би — завршава се постављено питање — потребно било знати коjа jе од ове две именице jезички правилниjа.

Што се тиче самог грађења ових двеjу речи оне су, jедна као и друга, jезички сасвим исправне; обе су, дакле, потпуно правилне. Али за означавање одређеног поjма ипак jедна од њих може имати првенство пред другом, jедна може бити боља од друге. Само ако бисмо хтели да, у овом или у ма ком другом сличном случаjу, утврдимо коjоj од ових именица да дамо преимућство, било би нам потребно знати коjа од њих jе распрострањениjа у народу и коjа се чешће употребљава код поjединих писаца. А несумњиво jе, уопште узев, као деминутив од *зуб* чешћа именица *зубић* него *зупчић*. И већ само то joj, само собом, даjе извесно преимућтсво. А поред овога, за претпостављање деминутива *зубић* деминутиву *зупчић* постоjи и jедан лингвистички разлог, коjи опет, са своjе стране, условљава већу распрострањеност именице *зубић*. Таj разлог jе у чињеници што се *зупчић* може осетити, и што се од већине и осећа, као деминутив од именице *зубац* (у тестере, рецимо, чешља, грабуља или чега другог), коjа не значи исто што и именица *зуб* или његов деминутив, већ „der Zahn z. B. eines Kamms, Rechens u. s. w., dens pectinis" (Вук, Рjечник, стр. 223). И само овим што смо досад казали дат jе кратак одго

вор на питање како нам је постављено. Али образложење овога одговора свакако захтева подробније објашњење именица изведених наставцима *-ић* и *-чић*, као и значења која имају и могу имати те именице уопште и именице *зубић* и *зупчић* посебно.

Претежно од именица м. рода наставцима *-ић* и *-чић* изводе се друге именице са значењем деминутива оних речи од којих су изведене. Именице: *вратић, градић, грездић, листић, мостић, ноктић, носић, орлић, овнић, петлић, плотић, прстић, прутић, сврдлић, цветић, чешљић*, као и: *брешчић, бостанчић, вршчић, грумен*ч*ић, јорганчић, капларчић, кленчић, кременчић, мешчић, обрашчић, писарчић, пламенчић, рошчић, трбушчић, топчић, убрушчић, угљенчић* и сл. — значе: *мали врат, мали град, мали грозд, мали лист, мали мост, мали нокат . . . мали брег, мали бостан, мали врх, мали грумен* итд. И један и други наставак, како видимо, дају потпуно исто значење именицама које се њима изводе. Уствари се овде ради о једном истом наставку (исп. код мене у Граматици српскохрватског језика, Београд 1951, тач. 377 а); наставак *-чић* није, дакле, ништа друго него наставак *-ић*. У највише случајева сугласник *ч* само привидно се осећа као саставни део наставка, а стварно је то крајњи сугласник основне речи који је гласовним путем добивен од неког другог сугласника. Ово је сасвим јасно у именица као што су: *барјачић, брчић, вучић, зечић, кончић, ланчић, момчић, опанчић, изданчић, стручић* и у сличним примерима, где се основна реч завршава сугласником *к* или *ц*, место којих у положају испред *и* у било ком наставку за извођење нових речи добијамо *ч*. Нешто је теже то закључити код већине напред наведених примера на *-чић*, као у примерима: *каменчић*, (према *камен), хлепчић* (према *хлеб), обрашчић* (према *образ), клинчић* (према *клин)* и у другим сличним случајевима, где, несумњиво, ове именице нису изведене непосредно од речи којих су оне деминутиви, већ посредно, врло вероватно преко *каменац, хлебац, образац* и *клинац* (в. Ђ. Даничић, Основе српскога или хрватскога језика, стр. 237), — непосредно, дакле, од именица чија се основа завршава сугласником *ц* (или сугласником *к*), којему у положају испред наставка *-ић* правилно одговара сугла-

сник *ч*. Анализом долазимо до закључка да *ч* и овде припада основи, а да је деминутивни наставак само *-ић*.

Границу између основе и наставка у нашем језичком осећању померило је пре свега померање значења именица од којих су деминутиви на *-чић* непосредно изведени; *каменац* данас не значи мали камен, што је некада несумњиво значио, нити камен уопште, него је то камен посебне врсте — *вински каменац*, рецимо, *зубни каменац* и сл. Реч *образац* је добила значење у коме је скоро потпуно прекинута веза с речју од које је изведена; *хлебац* се још, истина, употребљава и хипокористично (исп. у универз. курсу предавања А. Белића, Савремени српскохрватски књижевни језик II, стр. 134), али ова реч данас углавном значи један *хлеб* и хлеб уопште — није, дакле, више деминутив, као што је била када је, несумњиво, значила оно што данас значи именица *хлепчић*. „Још се чешће тај наставак (реч је о наставку *-ац*) веже с основама других именица и тако настају ријечи умањена значења, на пр. *братац, хлебац, хумац, изворац, клинац, колац, крушац, старачац, столац, зубац*...” (T. Maretić, Gramatika i stilistika. Zagreb, 1931, стр. 256); испор. с овим и оно што Даничић у Основама на стр. 335 тач. 3 аа) каже о извесном броју именица на *-ац*.

Према данашњем нашем језичком осећању лако је претпоставити да су именице на *-чић* у највише случајева добивене посредно од деминутивних именица на *-ак*; а не само од оних на *-ац*, које више и немају правог деминутивног значења, па често не значе ни оно што реч у њиховој основи. За нас не може бити никакве сумње да је *ђаволчић* изведено од *ђаволак*, иако се данас осећа као деминутив од именице *ђаво*. Деминутиви: *вочић, вршчић* и *иверчић* изведени су од такође изведених именица и такође деминутивног значења: *волак, вршак* и *иверак* (види опет Даничићеве Основе стр. 237). Деминутиви на *-ак* данас су знатно ређи од оних на *-ић* или имају значење које се у нијанси разликује од значења деминутива на *-ић*, а свакако су одлика стила друкчије врсте (види ниже). У времену око сто година раније наставак *-ак* је био уобичајен и изузетно продуктиван за грађење деминутива. Код наших писаца око половине прошлога века, код Бранка Радичевића, Б. Атанацковића, Јове Илића и др., као и у лирским народним песмама, сваки час срећемо: *данак, дарак, да-*

шак, дренак, зрачак, стручак, коренак, лептирак и др. деминутиве истог значења и истог начина постанка.

Узрок преовлађивању наставка -*ић* (и-*чић*) у служби деминутива м. рода је свакако у томе што се деминутивно значење других наставака, посебно наставака -*ац* и -*ак*, а нарочито овог првог, постепено губило у другим значењима. Ми данас у нашем језику скоро и немамо именица на -*ац* које би се осећале искључиво као деминутиви речи од којих су изведене. Од напред наведених именица у цитату из Т. Маретића, које он тамо наводи као примере речи „умањена значења", као и од оних што их и Даничић за такве сматра (Основе, стр. 335), нема данас скоро ниједне која би била тога значења. Иако су оне у Даничићево време још и биле такве, — за наше језичко осећање такве више нису; реч *братац* већ никако не значи *мали брат;* још се, истина, употребљава, мада данас ретко, хипокористички (у овоме значењу је нарочито честа у народним песмама), али је у свакодневном језику много обичнија као реч фамилијарно, па чак и вулгарно-етичког карактера (и као таква се употребљава напоредо с речима *пријане, брушкане* и сл.; именице *клинац* и *колац* су сасвим изгубиле деминутивни карактер, а значе углавном оно што речи од којих су изведене; *хумац* и *изворац,* које Вук у Рјечнику означава као деминутиве од *хум* и *извор*, данас се у томе значењу ређе чују, а имају, сем тога, и друга значења: *столац* више није, како Маретић за њ на цитираном месту каже — *умањени сто,* већ значи или *дубак* или *столица* (ово значење за *столац* даје В. Караџић у Рјечнику), а негде, можда, и нешто треће итд. Свакако су од већине ових именица изведене друге именице — *клинчић* (од *клинац), кочић* (од *колац) дочић* (од *долац), изворчић* (од *изворац), сточић* (од *столац), хлепчић* (од *хлебац),* које се данас осећају као прави деминутиви од основних речи, а не од оних од којих су непосредно изведене.

За деминутивни наставак -*ак* се не може рећи да је престао то да буде, иако он, како смо већ рекли, једним делом уступа место другим деминутивним наставцима. Њим се и данас образују деминутиви м. рода кад имају више хипокористичну нијансу; -*ак* је још увек, нарочито у поетском стилу,

продуктиван наставак с деминутивно-хипокористичним значењем. У пословном и интелектуалном језику он уступа, боље рећи — већ је уступио место наставку *-ић*. И овај се наставак, нема сумње, додавао на већ изведене именице с наставком *-ак*. Тако смо посредним извођењем добили *бубрешчић* (преко *бубрежак)* као деминутив именице *бубрег, вочић* (преко *волак)* као деминутив именице *во, вршчић* (преко *вршак)* као деминутив именице *врх, ђаволчић* (преко *ђаволак)* као деминутив именице *ђаво, иверчић* (преко *иверак)* као деминутив именице *ивер, коренчић* (преко *коренак)* као деминутив именице *корен, орашчић* (преко *орашак)* као деминутив именице *орах, синчић* (преко *синак)* као деминутив именице *син* и сл. именице, код којих није тешко објаснити начин њихова постанка преко већ изведених именица, али које се осећају, и које стварно и јесу деминутиви речи у њихову корену.

Међу деминутивима м. рода на *-чић* свакако има и таквих које овај наставак нису добиле преко приказаног процеса, већ просто угледањем на случајеве у којима *ч* не припада стварно наставку (као део наставка *ч* се често само привидно осећа у свим примерима где му непосредно претходи било који сугласник) већ основи. И зато је Т. Маретић у праву кад каже: „Из таквих и сличних ријечи (мисли на речи са сугласником *к* или *ц* на крају основе) завучено је *-чић* у друге именице умањена значења којима се темељна ријеч не свршује на *к* ни на *ц* (Gram. i stil. Zagreb 1931, str. 269). Истина не мора бити тачно да је *ч* добивено аналогијом у свим примерима које Маретић овде наводи, али таквих случајева несумњиво има. Ми сматрамо да деминутиви *обрашчић*, рецимо, *рошчић* и *угљенчић* нису изведени непосредно од основних именица *образ, рог* и *угљен*, него од већ изведених *образац* или *образак, рожак* и *угљенак*, што значи да *ч* у њима, по нашем мишљењу, не припада наставку већ основи. Али су, врло вероватно, Маретићеви примери: *казанчић* и *капларчић* и више других именица оног прелазног облика — саграђени додавањем већ готовог наставка *-чић* на основне именице. А без обзира на то како су добивени деминутиви на *-чић*, они се данас, и у потпуно истом значењу, употребљавају напоредо с деминутивима на *-ић*. Иако су у источном делу наше језичке територије де-

минутиви на *-ић* много обичнији, — пошто су у нашим западним и југозападним језичким областима понегде и чешће од ових — деминутиви на *-чић* ни распрострањеношћу употребе не изостају иза њих. Иако се овамо код нас на истоку *кљунчић*, рецимо, чује ређе него *кљунић*, иако у Вукову Рјечнику и у Речнику Ристића и Кангрге има само ова друга именица, не значи то да је ма по чему можемо претпостављати деминутиву *кљунчић*, који има доста широку употребу у нашем језику, како нам то потврђују примери:

> И врапци долијећу са сламкама и перцима у *кљунчићима* и дижу их (J. Leskovar, Sjene ljubavi, 1898, str. 63); — Загледао јој се у полуотворени црни *кљунчић* (Петровић, Препелица, стр. 153); — Крилашце *кљунчићем* чисти (A. Trestić, Pjesme, 1903, str. 61) — Као оно Нојева голубица доноси гранчицу у *кљунчићу* (прев. С. Матавуљ, Свеци ратују. Заб. Ш, стр. 13) и др.

За *зупчић*, и поред тога што се употребљава с овим значењем (исп. примере: Око нас се играју јарад... очију бистрих, губица меканих *зупчића* набијених. J. Ђоновић, Хроника, стр. 344; — На горњој вилици се виде рецкасти *зупчићи* Д-р Ђ. Јовановић, Ручна зоотомија, стр. 21), — не може се рећи да је у служби деминутива од именице *зуб* потпуно равноправна са именицом *зубић*. Али уколико није — није само зато што се у језичком осећању за њу све више везује значење деминутива именице *зубац*, која се данас, како смо напред показали, значењем одвојила од именице *зуб*.

М. Стевановић

О ИМЕНИЦАМА НА -ИСТ(а) И СЛ.

1

О именицама овога типа писано је већ, али се никако не може сматрати да је то питање исцрпено и да о њему не би имало ништа више да се рече. Напротив.

Први је о овим именицама писао Маретић. Он је то учинио пре више од 50 година, у I издању своје Граматике и стилистике, 1899 год. На стр. 181 он вели: „За овакe ријечи не може граматик друго рећи. него да треба причекати, што ће од њих учинити вријеме и обичај". Међутим, после 25 година. у Језичном савјетнику (1924 год.) он даје своје мишљење о том питању. Говорећи (на стр. 194—5) о именицама са суфиксом *ист(а)*, он износи да „једни писци пишу с наставком *-ист*, други с наставком *-иста*", и на крају закључује: „Мислим да је боље: идеалист, комунист, журналист итд. него идеалиста". Но иако се у Језичном савјетнику изјаснио у прилог суфикса *-ист*, у II издању Граматике и статистике (1931 год., стр. 186) Маретић је поново неодлучан, и одељак о именицама на *ист(а)* завршава следећим речима: „Које је писање боље, тешко је рећи, особито кад се ни други словенски језици не слажу: Руси пишу *ист*, а Пољаци и Чеси *иста*".

Тако Маретић.

П. Ђорђић, пишући у Нашем језику (год. II, стр. 145 до 149) о двојаким завршецима неких туђица, сматра „да би се требало одлучити за један од споменутих облика". Он не каже изричито који би то облик требало да буде, али судећи по његову излагању он је за облик са *а*.

У новој серији Нашег језика (год. I, стр. 290) Р. Бошковић се такође дотиче именица са суфиксом *ист(а)* и поставља

питање: „Шта је боље и правилније: оставити и даље два облика поменутог суфикса или „форсирати" један облик његов — и који?"

Да би се одговорило на сва питања која искрсавају у вези са овим именицама, мислим да би се требало вратити на оно што је Маретић рекао у I-ом изд. своје Граматике и стилистике. Он је препоручио да се причека, да се остави времену да оно одлучи. Отада је прошло више од пола века, па иако то у развитку једног језика није тако дуг период, ипак се можемо запитати да ли је време одлучило. Мислим да се на ово питање може одговорити потврдно.

Именице на *ист(а)* претстављају неку врсту „интернационалних" именица и њихов број се у нашем језику стално повећања. Суфикс је грчко-латинског порекла (грч ιστης лат. ista), односно именице са тим суфиксом чине најбројнију групу именица са завршетком *т(а)* (грч. ητς, лат. ta). Почеле су у већој мери улазити у наш језик у Вуково време. Зато је од значаја како се Вук према њима односио. Маретић се задовољио тиме да наведе неколико примера из Вука (и Даничића) не настојећи да из њих извуче и закључак. Међутим, баш из Вукових примера које је Маретић навео, а и из осталих случајева употребе ових именица у Вуковим делима, може се закључити да је, и поред извесног колебања, Вук, са изузетком именице *јеванђелист*, коју употребљава само у том облику, у највише случајева употребио облике са *а*. Најчешћу употребу ових именица у Вуковим делима налазимо у списку „пренумеранта", где су уз имена дата и занимања. Тако у II књ. народ. песама (1845 год.) поред три случаја употребе *канцелиста* налазимо и *протоколист*, али у осталим књигама само *протоколиста* (Пословице, Ковчежић, Правит. совјет). У IV књ. нар. песама (1862 год.) имамо на два места *гимназист*, али и *лицеиста*, *ђимназиста*, а касније само *ђимназиста* (Жив. и об. нар. срп.). Затим, ту су још и именице *комтуариста* (НП 3, 1846 год.), *артиљериста*, *композиста*, *материјалиста*, *телеграфиста* (Правит. совјет), *јуриста* (Вукова преп. I, стр. 302, Грам. и полем. сп. II, 162 и III, 33), *конциписта*, *диурниста* (Срп. нар. прип. 1853 год.), *гардиста* (Ист. и етн. сп., стр. 298) и др. Ово несумњиво потврђује да је Вук, иако је те именице

узимао из немачког језика, у коме су без крајњег *а*, тежио да им дода то *а*, а то значи да није хтео да иде за туђим угледом, већ је, из неких разлога, сматрао да облик са *а* одговара више духу српског језика. Маретићево мишљење (у II изд. Грам. и стил.) да је писање облика са *а* „ваљда према талијанском" не би се могло усвојити, а најмање се може односити на Вука.

Од Вукова времена до данас број именица на *ист(а)* које су ушле у наш језик умногостручио се, а тиме се повећала и несређеност која влада у њиховој употреби. Слику те несређености претставља Српско-немачки речник Ристића и Кангрге. У њему су код већине именица дата оба облика, стављањем крајњег *а* у заграду: (авантурист(а), економист(а), идеалист(а), капиталист(а), комунист(а), машинист(а), соци[ј]алист(а), телефонист(а), и сл.), мањи број је само са крајњим *а* (анархиста, гимназиста, дентиста, дрогериста, јуриста, туриста), а свега неколико без *а* (гардист, јеванђелист, телеграфист).

И код писаца је слично. Једни употребљавају облик са *а*, други без *а*, а трећи и један и други облик. Само док у једнини већина употребљава *иста*, у множини је обратно: већина писаца поступа са овим именицама као да се у једнини завршавају на сугласник, тј. у ном. мн. даје им се наставак *и (исти)*, а не *е*, како би се очекивало према једнини на *а*. Тиме се ове именице издвајају од именица м. р. на *а* типа судија, слуга и сл.

Из следећег материјала, узетог из речничке грађе Института за српски језик САН, која обухвата период од средине XIX века до II светског рата, види се да је број писаца који употребљавају суфикс *иста* знатно већи од броја оних код којих је овај суфикс без крајњег *а*.

Иста: Историк, правник, економиста (Даничић); Егоиста, саможивац (Ј. Стејић); Капиталиста у народно-економском смислу; За сваког капиталисту; Комуниста пак тежи, да сви учествују (К. Цукић); Млади гимназиста (К. Руварац); Под именом произвођача разуме увек капиталисту (Св. Марковић); Речити слависта; Први идеалиста, други више реалиста (Ст. Бошковић); Највећи капиталиста: Сава, национадиста, жељаше (Шапчанин); Материјалиста, себичњак (Ј. Игњатовић); Два машинисте (Il. Гарашанин); Признати слависта (Ј. Живановић); Је-

дан гимназиста (Л. Лазаревић); Он . . . није атеиста (С. Стефановић); Између гимназисте и правника (Л. Костић); Чувени авантуриста (Б. Кнежевић); Научењак и артиста (Б. Чекрило); Атеиста или слободни мислилац (Ж. Перић); Ненадмашни артиста (Ј. Дучић); Од слависте Добровскога (Стј. Радић); Шваба машиниста (Сремац); Човјек егоиста; Да ће као стипендиста у Загреб (Вј. Ђогаш); Велики спортиста (Јел. Димитријевић); Полић бијаше . . . атеиста (Черина); Разглашени артиста (Бартуловић); Чешки слависта (Курелац); Гимназиста Лука (Хорват-Киш); Велики идеалиста (Т. Ђорђевић); Егоиста (М. Беговић); Нежни идеалиста; Оптимиста се одушевљава (Нушић); Још је био идеалиста; Машиниста Фриц (Ћосић); Мозак ватреног гимназисте (Ст. Живадиновић); Великога слависте (Ј. Радонић); Мој отац ти је био атеиста (В. Петровић); А сад . . . гардиста (Д. Радић).

Ист: С два три капиталиста (Л. Лазаревић); Бивши гардист (Ђалски); Имао је душу једног идеалиста; Поводом писања неког гимназиста (Скерлић); Савремени анархист (Цар); Социјалистички журналист (Д. Лапчевић); Ту је и брат — гардист (Јејо); **Berkley** је идеалист и спиритуалист (Ф. Мажуранић); Дакле социјалист; Смушени анархист (А. Ковачевић); Два млада гимназиста; Као да сам ја анархист (М. Павићевић); Песник је . . . идеалист (Дучић); Мицикин дечко [је] дентист; Од гносеолошког идеалиста — материјалист дијалектик; Упознала (је) . . . националиста хероја и генија (Крлежа); Ја сам социјалист; По струци пијанист (И. Секулић).

Неке од писаца из друге групе, тј. од оних који употребљавају суфикс *ист*, налазимо и међу писцима прве групе. То су Л. Лазаревић и Ј. Дучић, а није искључено да би се нашао још који. Тиме се број оних који доследно остају при облику *ист* (у једнини) још више смањује.

Сасвим другу слику даје множина. Већина писаца, и оних који у једнини пишу *иста*, употребљава у множини наставак *и*, тј. наставак именица м. рода на сугласник, у овом случају на *ист*. Међутим то изгледа формално тако, а у суштини није.

У питању је изузетан положај ових именица у нашој именичкој системи, о чему ће ниже бити говора.

Број писаца који у ном. мн. употребљавају облик *исти* толики је да би нас далеко одвело када бисмо наводили примере. Међутим није за потцењивање ни број писаца који доследно поступају са овим именицама као са осталим именицама м. рода на *а*. Ево примера од неколицине таквих писаца, а вероватно их има још:

> Били они социјал-демократе, анархисте; ни инжињери, ни машинисте (Св. Марковић); Апсолутне материјалисте (М. Кујунџић); Машинисте при ватри; Лица им све букте (Змај); Свршени гимназисте (Св. Вуловић); Капиталисте и пролетери (Пелагић); Јер су формалисте и онда када су артисте (Матош); Журналисте (В. Бакић); Нису само егоисте, већ и алтруисте (Љ. Протић); Да буду стипендисте; Кнежеве гардисте (П. Ђорђевић); Гимназисте и богословци; Сада анегдотисте (В. Петровић); Претерани артисте и естете (М. Марјановић).

У свима наведеним примерима за множину имамо облик номинатива. Облици ген. и акуз. су једнаки за *ист* и *иста* и ништа нам не казују. Што се тиче облика дат., инстр. и лок. именица на *иста*, могло би се рећи да се готово не употребљавају. У прегледаној грађи нашао сам само један пример те употребе: Благословена земљо немачка, где се сваке године производи . . . по један закон о *социјалистама* (Нушић, Сабр. дела XX, стр. 33). Такви облици заиста су сасвим необични.

Из изложеног материјала добијамо следећу слику:

Именице са суфиксом *ист(а)* двојако се завршавају: на сугласник *(ист)* и на *а (иста)*. У једнини се обично мењају као именице на *а* (м. и ж. рода), а у множини као именице м. рода на сугласник, али се такође могу мењати и у једн. и у множ. као именице м. рода на сугласник, односно као именице на *а*. У овом последњем случају јавља се једно отступање: у дат. инстр. и лок. мн. немају наставак именица на *а* (-ама), већ наставак именица м. рода на сугласник (—има). Како су ген. и ак. мн. једнаки за обе врсте ових именица, то је у множини једина разлика у номинативу (и вокативу, који је једнак номинативу).

И у најновијем периоду нашег језичког развитка, од ослобођења наовамо, нема неких битних промена у овом питању. Теориски се, можда, јавља тежња ка искључивој употреби облика *ист*, што се нарочито манифестовало у преведеним делима. У оригиналном стварању, међутим, пре би се могло рећи да се тенденција више креће у правцу употребе облика *иста*.

То нам потврђују и ови примери извађени из неколико овогодишњих бројева „Књижевних новина", „Борбе" и „Политике", узетих надохват: *Хуманист*, револуционар и научник; Поред најпопуларнијег *фељтонисте* (Књ. нов. бр. 19); Партиски *фељтонист;* Тврди да је . . . *фашиста;* Талентовани *индивидуалиста;* Јави се . . . учитељ *ројалист;* Уметника-*комунисте*; Велики архитекта *материјалиста;* Дела . . . либералног *економисте* (бр. 27); Лик *комунисте; Челиста* и *виолониста;* Америчког *виолинисте* (бр. 31); Узалуд ће *туриста . . .;* Све је . . . за *туристу;* У обичног *капиталисту* (бр. 34); Дарова *хумористе; Традиционалиста* по васпитању; Највећи *стилиста;* Уз њих . . . треба убројати . . . архивисту; *Новелиста, есејиста* и путописац (бр. 35). — Један *империјалиста* (Борба, 10. III. 51); Не треба бити *песимиста;* Први *финалиста* (6. VIII. 51); *Бригадиста* у спортској мајици (7. VIII. 51). Развијао се као *марксиста* (9. VIII. 51); Сваки научник . . . је : : :, *материјалиста* (2 IX. 51). — Велики *шахиста* (Политика 28. VI. 51); Да задовољи *туристу; Туриста* има лежај; *Туристи* се може пружити . . . (19. VII. 51); Прави *спортиста* (12. VIII. 51); Једног *комунисте;* Познавао [га] као *комунисту* (7. IX. 51) и сл.

Исто је тако и код појединих писаца. Мањи број употребљава, мање-више доследно, суфикс *ист*, а велика већина облик са *а*. Ево неколико примера узетих ту и тамо. Пријатељ *спортист;* Главни јунак *идеалист* (М. Богдановић); Добар *стилист* (Барац); Глишић је *реалист;* Објективни *реалиста* (В. Глигорић); Ноторног *опортунисту* и *ревизионисту* (Ђилас); Увијек *оптимиста; Активиста* београдске партиске организације (Чолаковић); Бивши *социјалиста;* Ја сам био *оптимиста* (В. Дедијер); Претвара се у *активисту* (Ј. Ђоковић); Удовица *гросисте* (Куленовић); Он је био *фашиста* (Давичо); Герасим је био *басиста* (Б. Чиплић).

И у часопису „Комунист" и поред суфикса *ист* у наслову наћи ћемо много речи са *иста,* далеко више него оних са *-ист*

(Интернационализам за *комунисту* се јавља... — „Комунист" 1949, св. 4, стр. 133; Омогућити сваком *комунисту*..., 1950, 4—5/41; Првог *реалисту*, 1950, 6/115, Тип... *каријеристе*, 6/129; Сваки *капиталиста*, 6/173). Што је у наслову *комунист*, а не *комуниста*, то има свог језичког оправдања. Као што је напр. у речи *архив* и *архива* почело диференцирање у значењу, па је облик *архив* ушао и у назив неких стручних часописа (Архив за правне и друштвене науке, и сл.), тако је, мислим, и овде облик са суфиксом *ист* постао наслов часописа. Тако је и „Турист" име предузећа у Београду за смештај путника, а *туриста* (обичније него *турист*) сам путник. И само наше језично осећање не буни се против те диференцијације. *Читао сам у „Комунисту"* и *Добио сам собу од „Туриста"* звучи нам обично, обичније него: *Дао сам књигу једном комунисту* и *Видео сам једног туриста*. Свакако да овде значајну улогу игра и питање привикнутости или непривикнутости на неки облик.

Изгледа да је тенденција ка искључивој употреби суфикса *ист* најјаче изражена у преводима. Да ли је то под утицајем језика са кога се преводи или је то тежња за нормирањем, тешко је рећи. Истина је да је у језицима са којих се код нас највише преводи, у енглеском, француском и руском, суфикс *ист*, али напр. у чешком је *иста*, па ипак Винавер у преводу Швејка има „*телефонист* Ходоуски", али већ у следећој реченици: „Са убеђењем је излагао *телефонисти*".

Последњи пример карактеристичан је за читаво ово питање. Многи ће писац, из овог или оног разлога, употребити у номинативу реч са овим суфиксом без крајњег *а*, али ће у зависним падежима несвесно, руковођен језичким осећањем, прећи на облике именица на *а*. И у наведеним примерима за употребу облика *-ист* много је већи број примера за номинатив него за остале падеже. Врло су ретки писци који с пуном доследношћу употребљавају облик *-ист*. То су Скерлић, Цар, Крлежа, И. Секулић, М. Богдановић и можда још који.

На крају, у књизи проф. Белића „Око нашег књиж. језика", која претставља низ разних чланака, објављених на разним местима (највише у НЈ) и у разна времена, од пет случајева употребе уменица са овим суфиксом четири су са крајњим *а*,

а само један без њега (Нема *слависте* који не познаје рад В. К., стр. 25; Сетимо се . . . одличног *хуманисте,* 27; Велики *артиста,* 219; *Прблицист* и политичар, 221; Признатог *слависте,* 269).

После свега овога намећу нам се следећа два питања:

1. Зашто је, од Вука до Белића, већина наших књижевника, укључујући и Вука и Белића, махом употребљавала облик *иста?*

2. Да ли је тачно Маретићево тврђење да у народном језику нема оваквих речи?

Именице са суфиксом *-иста* значе или занимање: виолиниста, дентиста, журналиста, јуриста, машиниста, телефониста и др., или називе за припаднике појединих покрета и сл.: комуниста, социјалиста, монархиста, слависта, идеалиста, романиста и др. Већи део именица м. рода има у нашем језику сугласнички завршетак, а мањи део наставак *а*. Али док именице са сугласничким завршетком имају разна значења, именице на *а* значе, углавном, имена занимања или слично томе (исп. слуга, дрводеља, занатлија, ћурчија, терзија, судија, вођа и сл.). И није без разлога да се именице са суфиксом *ист* прилагоде овим именицама и да уђу у категорију тих именица. Вук је то осетио и није хтео да се поведе за немачким узором из којега је свакако узимао прве именице те категорије, а вероватно је да му као углед није послужио ни чешки или пољски језик, који једини од словенских језика имају *а*. Вуков пример „А он, као јуриста и судија, ваљало би да зна" (Скупљени грам. и полем. списи III, 33) најбоље илуструје ту његову тежњу ка прилагођавању именицама м. рода на *а*. Што је Вук доследно употребљавао *јеванђелист* разлог томе треба тражити у врсти дела у коме је употребљена та реч (Нови завет), а не у чему другом.

Да је Вук био у праву, показује данашње стање код ових именица. Све је мањи број оних који доследно употребљавају *ист*. И док се у писању овај облик суфикса још одржава, у говору је облик са *а* потпуно преовладао. Продирање ових речи у широке масе, нарочито данас, све је веће и многе од њих постале су у народу сасвим обичне. Речи као: активиста, гардиста, гимназиста, колониста, комуниста, курсиста, машиниста; резервиста, социјалиста, телеграфиста, фашиста, данас су оп-

штенародне и чују се само са *а*. Облик без *а* више је књишки, и стран је нашем језичком осећању.

Прилагођавање ових именица именицама м. рода на *а* није извршено у потпуности; у множини су оне задржале промену именица м. рода на сугласник. Док је у првим деценијама овог века тенденција ка потпуном изједначењу са именицама м. рода на *а* била доста јака, данас се готово не осећа. И у говору и у писаној речи ретко ће се наићи на облике множине по промени именица на *а*. Из тога би следио закључак да данас имамо једну категорију именица м. рода које се у једн. мењају као именице на *а*, а у множ. као именице м. рода на сугласник. За множину, међутим, и данас вреди оно што је Маретић рекао пре више од пола века, наиме „да треба причекати, што ће од њих учинити вријеме и обичај", иако према данашњем стању не изгледа да би се ове именице и у множини могле прилагодити именицама на *а*. За то стање карактеристична је ова реченица из наше штампе: „Подела света међу крупним *империјалистима*, којом ... један *империјалиста* поставља другоме ... (Борба, 10. III. 51, стр. 2). Дакле, иста именица употребљена у два облика од којих, по граматичкој подели, један припада једној а други другој врсти именичке промене. Писац ове реченице вероватно није водио рачуна о граматичкој норми, већ се руководио само својим језичким осећањем. Међутим, када би граматичар покушао да строго примени граматичке „каноне", у једном или другом правцу, у оба случаја бисмо добили реченицу која се не би слагала с нашим језичким осећањем („Којом ... један империјалист..." и „Међу крупним империјалистама" ...).

Пример таквог „канонизирања" пружа нам латиничко издање „Капитала" (1947/48 год.). Упоређујући ћириличко и латиничко издање II књиге „Капитала", видимо да је примењен следећи принцип: у издању ћирилицом речи са овим суфиксом имају крајње *а*, а у издању латиницом су без њега. Како се у књизи највише употребљава реч *капиталиста*, навешћемо неколико примера с овом речи илустрације ради:

Из ћириличког издања: Ма шта *капиталисти* припадало пошав са становишта *капиталисте* (стр. XVII); Било у корист државе, било за *капиталисту* (XVII); Интереси који се

плаћају *капиталистима* (XVIII); Индустриски *капиталиста* (10); Фонд потрошње у коме *капиталисте* и радници . . . остварују свој доходак (297).

Из латиничког издања: Ма шта *капиталисту* припадало (пошав са становишта *капиталиста)* (стр. XX); Било у корист државе, било за *капиталиста* (XX); Интереси који се плаћају *капиталистима* (XX); Индустриски *капиталист* (11); Фонд потрошње у коме *капиталисти* и радници . . . остварују свој доходак (322).

У ћириличком издању налазимо облике на *иста* не само у једнини већ и у ном. мн. Међутим у трећем примеру имамо дат. мн. *капиталистима*, а не *капиталистама*, а друкчије не би ни могло бити, јер се овај други облик данас не употребљава, а и раније га је ретко ко употребљавао, што нам потврђују чињеница да међу великим бројем наведених и још већим бројем прегледаних примера имамо само један (Нушићев) са таквим обликом.

Али је друго питање овде много важније: да ли су редактори (а они су сигурно имали знатног удела у „решавању" овог проблема) били у праву поступајући овако? И још једно: да ли је суфикс *иста* само код српских писаца, а *ист* само код хрватских? Раније наведени примери показују нам да није. И на једној и на другој „страни" (тј. и са *ист* и са *иста)* имамо и српских и хрватских писаца. А у самим примерима из „Капитала" нема никакве друге језичке разлике, сем ове, вештачке. Несумњиво је да између језика српских и хрватских писаца постоје неке разлике, али су оне лексичке, а не морфолошке природе. Број речи које чине ту разлику није мали, а доста их је употребљено и у поменутом издању „Капитала".

2

Напред је већ речено да именице са суфиксом *ист(а)* чине само једну, и то најбројнију групу именица са завршетком *т(а)* (грч. της, лат. ta). Од осталих именица ове категорије биле би именице са суфиксом *крат(а)* и још неке. И оне су у Ристић-Кангргину речнику дате на три начина, као и именице са суфиксом *ист(а)*, тј. оба облика напоредо, стављањем *а* у заграду (аутократ(а), демократ(а), козмополит(а),

фантаст(а) и др.), без *а* (аналфабет, архитект, аскет, атлет, династ и др.) и само са *а* (аристократа, бирократа, патриота, језуита и др.).

Али ове се именице не подударају потпуно са именицама на *ист(а)*. Код ових су, као што смо видели, у једнини обичнији облици именичке промене на *а*, а у множини именичке промене на сугласник. Код оних других, међутим, јављају се напоредо обе категорије: категорија именица м. рода на сугласник и категорија именица на *а*. Из те напоредности једних и других облика очекивали бисмо да писци унесу више доследности у употребу ових именица, да се определе за једно или друго. Међутим, баш то је омогућило још веће шаренило него код именица на *ист(а)*. Ево неколико примера који то најбоље илуструју: Не чује се ни *демократ*; Велики *поета* (Љ. Ненадовић); Ни инжињери . . . ни *архитекти:* Били они . . . *социјал-демократе*, анархисте (Св. Марковић); Да штујем врла *патриота;* нове *појете; Дипломате* круте (Змај); *Династу* самар, Што је *поета* . . писао (Ђ. Јакшић); Енглески *дипломат;* српске *династе* [су] владале (Ст. Новаковић); Највећи *патриота;* Највећи *патриот;* Овај *естета;* Хришћански *аскет* (Дучић); Може постати *атлет;* Личио је на *аристократу;* Грчки *атлети* (Ср. Пешић); *Бирократ* — *дипломат;* Реалисти, *демократи;* о *дипломатама* (Ј. М. Јовановић); Један *естет;* Босанске *династе;* Радикали, *демократе* (Цар); Изврстан *дипломат;* Позив *дипломате* (Ј. Радонић); Ови *бирократи;* Артисти и *естете;* нису били *аскете* (М. Марјановић); Циркуски *акробат;* Ви сте неки *аристократе*, ви *поети* (Крлежа).

Кад се има у виду да поједини писци не воде довољно рачуна о извесним питањима језичке природе, онда је разумљиво и ово шаренило. Руководећи се својим језичким осећањем и полазећи од онога што је у језику обичније, сасвим је природно да они избегавају, напр., употребу множине именица са суфиксом *иста*, јер је необична, или једнину на *ист*, јер је мање обична, док је, напротив, код именица овога типа језичком осећању блиско, напр., и *акробат* и *акробата*, и *акробати* и *акробате*, тј. и облици са сугласничким завршетком као и они на *а*. Зато и није мали број писаца који ће у даном тре-

нутку, већ према свом језичком осећању, искористити једну од горњих могућности.

Већина наших старијих писаца, нарочито оних из прошлог века, употребљава облик са сугласничким завршетком. То је, вероватно, под утицајем страног, на првом месту немачког језика, у коме све ове именице имају сугласнички завршетак:

Рођен за бирократа (Ј. Игњатовић); Поштоваоцима малога појета (М. Ђ. Милићевић); Пјесник је архитект (Бан): Лице [једног] дипломата (Богишић); Аристократ (Јагић): Пред њим је стојао аристократ; Такав сте ви патриот: Онај посет (А. Шеноа); Ја сам демократ (Кумичић); Њихов династ; Копија . . . понатога . . . аристократа (Ђалски): Овога атлета (Д. Станојевић): Над главом свакога аристократа (Св. Ранковић).

Наши дипломати (И. Гарашанин); Дипломати из света (М. Ђ. Милићевић); Као акробати (Л. Лазаревић); С аристократи шала није дозвољена (Кумичић); Као атлети (Тресић-Павичић).

Али ни број писаца који употребљавају облик са завршетком *а* није тако мали:

Једног . . . дипломату (Вл. Ђорђевић); Није био аристократа (Св. Вуловић): Независан династа (Ч. Мијатовић): Несносни бирократа (И. Војновић); Великога патриоте (Л. Војновић): Окретан дипломата (М. Вукићевић); Између дипломате и дипломатичара (Г. Гершић); Прави патриоте (Ст. Бошковић); Династе [су] краљицу изгнали (И. Руварац); Укочене бирократе (М. Кујунџић).

Код писаца XX века врши се померање у корист облика на *а*, који су у савременом књижевном стварању готово сасвим преовладали.

Са сугласничким завршетком:

Он је био дипломат (Скерлић); Он неће учити за архитекта (Косор); Рече . . . демократ (Лисичар); Без сумње је бирократ; Крањчевић је . . . естет (Черина); Ви сте аристократ (Ф. Мажуранић); Религија је била аутократ (Б. Кнежевић); О акробату; Живот аскета (Андрић); Најбољи архитект (Горан-Ковачић) — Примитивни бирократи (Р.

Младеновић); Племениташи и аналфебети (Колар).

Са завршетком *а:*

Аристократа духа (Б. Будисављевић); Аналфабета (Нушић); Име... аскете (П. Остојић); Жестином увређеног патријоте; Српски династа (П. Ђорђевић); Космополита ... бива (Матош); Ћерка једног бирократе (Ускоковић); Прокушани атлета (Д. Анђелиновић); Леш... тог атлете (В. Петровић); Уживање једног естете (Бихаљи); Архитекта (Глигорић); Бошко [је] дипломата (Чолаковић); Био је естета (Давичо); Владали [су] династе (Нехајев); Испадосмо сви аналфабете; Поете [га] убрајају (Нушић); Босанске династе; Помогнута аристократама (Ј. Радонић); Као акробате (В. Дедијер).

Такву слику отприлике даје материјал из наших писаца узет из речничке грађе Института за српски језик САН. Тај материјал припремљен је за речник и он ни у ком случају неможе бити потпун за овакву врсту испитивања. Зато и слика коју он даје може бити само приближна стварном стању.

Вук је, као што је напред већ показано, именице на *ист(а)* употребљавао углавном са крајњим *а*. То се могло лако утврдити на основу већег броја именица на *иста* које је Вук употребио. Код именица друге групе није тај случај. Оне продиру у наш језик у већој мери тек последњих деценија прошлог века. Код Вука налазимо само једну потврду: „Надам се да ће ми *поѐте* наше радо опростити" (Нар. пјесме I, (1824), стр. III). Ово је, међутим, исувише мало да би се могао донети суд о томе како их је Вук употребљавао. Остаје нам једино да претпоставимо, аналого именицама на *ист(а)*, да би Вук и овде задржао *а*. Што се тиче множине, не можемо се послужити аналогијом, јер је баш ту главна разлика између ове две групе именица. А онај један пример (поете) не би био довољна потврда да би Вук и у другим случајевима у множини употребио наставак промене на *а*, а не онај други.

Код Даничића налазимо у поменутој грађи такође само један пример: „Као прави *патриот*" (Ситн. списи, стр. 361), сасвим недовољан за општи закључак.

Маретић, и у Јез. савјетнику и у II изд. Грам. и стил., мисли „да је боље *т* него *та*". Тај свој закључак он је учинио

на основу неколико речи које се чују искључиво без *а* (архимандрит, јежовит [језуит], митрополит, а које су постале народне. Међутим, сугласнички завршетак ових именица, као и именице *јеванђелист* у вези је са њиховим пореклом.[1]) У праву је Маретић кад каже да су „књижевничке речи: аристократ, демократ, дипломат, језуит, космополит", али он губи из вида да су већ у време када је изишло II издање његове велике граматике неке од ових речи и друге сличне дубоко продрле у народ. Таква је, напр., реч *демократ*, која је у јеку политичких борби између два светска рата била позната широм територије српскохрватског језика по припадницима Демократске странке. Али ако је она ушла у народ у књижевном облику са сугласничким завршетком, у народу је била подвргнута законима нашег језика, прилагодила се нашем језику и као таква, прилагођена, вратила се у књижевност као *демократа*. А исто се то десило и с речима *акробата, атлета, дипломата, патриота*, а у последње време широку распрострањеност у народу добиле су и друге сличне речи (аналфабета, бирократа и др.). О њиховој распрострањености говори и то што су поред свог основног значења неке од тих речи добиле и нова, пренесена значења. Тако *атлета* није само онај човек који пред публиком (напр. у циркусу) показује своју снагу дижући терет и сл. него сваки снажан, развијен човек; за човека који се лако сналази и спретно избегава опасностима рећи ће се да је акробата иако не изводи никакве вештине на јавном месту, а реч *дипломата* у народу је више у употреби у значењу „вешт, препреден човек", него у правом, професионалном значењу.

Ово прилагођавање проширило се на све именице ове категорије, као и код именица са суфиксом *иста*, и у једнини је готово потпуно преовладало. Поред наведених примера Бихаљија, Глигорића, Чолаковића, Давича — то нам потврђују и ови примери из наше штампе: Радник *социјалдемократа*; Велики *архитекта* ентеријериста (Књ. нов., бр. 27/5); Могао [је] бити космополита (бр. 31/1); Када сам видео високог *атлету* (Политика 28. VI. 51); Напредан и демократа (17. VIII. 51); Увек насмејани *атлета* (25. VIII. 51); Стеже руку ... бољем атлети

[1]) В. о томе опширније у поменутом чланку П. Ђорђића.

(26. VIII. 51); Да ли је *демократа* (29. VIII. 51); Као на кнежевског *поету* (5. IX. 51); Као словнеачког *патриоту* (7. IX. 51); Као велики *патриота* (Борба, 7. IX. 51).

Код именица са суфиксом *ист(а)* у множини је, као што смо видели, победила промена са сугласничким завршетком (*исти*). Код ових именица та „борба" није још потпуно решена, али је, изгледа, тенденција супротна ономе што се извршило код именица на *ист(а)*: *Архитекте* постављају; *Архитекте* сматрају (Политика, 4.VIII.51); Рекорде руше *атлете* (22.VIII.51); Неки *дипломати* (3.IX.51); Они су боље *атлете* (6. IX.51); *Бирократе* који руководе галеријом (Књ. нов. 1951, бр. 34/3); Најбољи *архитекти* (бр. 36/6); Поједини *дипломати* (Борба, 1. IX. 51); Догматичари и *бирократи* (2.IX. 51); Са владарима, *дипломаатма* и књижевницима (5.IX.51).

Али још увек има колебања. Тако, напр., у истом чланку у Политици од 18. VI. 51. налазимо овакве две реченице: „Никакав траг британским *дипломатама* није нађен", и „Нестали *дипломати* понели су".

Из свега изложеног можемо закључити да се код ових именица процес прилагођавања именицама м. рода на *а* у једнини готово потпуно извршио, а у множини у знатној мери, односно да су се оне већ готово укључиле у категорију именица на *а*.

Што се тиче примера као што су ови (из поменутог чланка у Политици од 18. VI. 51.): „Нестанака два британска *дипломата*" и „Оба *дипломата*", то је питање које излази из оквира овог чланка. Оно обухвата именице м. рода на *а* уопште уз бројеве *два* и *оба* и захтева посебно проучавање и објашњење.

Засебно питање је такође слагање субјекта са осталим деловима реченице када је субјект у множини, а има наставак промене именица на *а*. Ст. Новаковић, напр., пише: „Династе [су] владале", а И. Руварац: „Династе [су] краљицу изгнали". Исто тако Ст. Бошковић: „Прави патриоте", а М. Кујунџић: „Укочене бирократе" и сл. И ово је један доказ колебања, нарочито код старијих писаца, између две категорије именица. То питање такође треба посебно проучити и објаснити.

На крају неколико речи о једном питању које се подједнако тиче свих именица са суфиксом *т(а)*. Ван сваке је сумње

да су облици са *а* (у једнини) у говору потпуно преовладали, чак и у говору оних који у писању то *а* изостављају, боље речено избегавају. А избегавају га из неких својих разлога, било зато што сматрају да би те именице требало свести на једну категорију, на именице м. рода са сугласничким завршетком, било под страним утицајем, било из неког трећег разлога. Али док је у писању пажња довољно јака да спречи сваку „грешку", у говору се врло често „омакне" облик са *а* нарочито у зависним падежима. А ако је тако, зашто не допустити и у писању прилагођавање ових именица именицама м. рода на *а*, као што је то већ извршено у говорном језику?

3

Суфикс *ист(а)* врло је продуктиван и нове именице са тим суфиксом, иако страног порекла, јављају се такорећи свакодневно. Оне се тако брзо преносе у наш језик да изгледа као да се истовремено стварају у разним језицима. Тако се, напр., присталице Коминформа у страном свету називају *коминформисти*, па је и у наш језик поред речи са нашим суфиксом *коминформовац* (обичније *инфорбмировац*) почела да продире и реч *коминформист(а)*. У преводима с руског наћи ћемо речи као *колективист(а), прогресист(а)*; необичне су и ретке речи: *ентеријерист(а), клавсенист(а)* (Књ. нов. 1951, бр. 34); *интервенционист(а), иредентист(а)* и сл.

Код осталих именица ове категорије нема те продуктивности као код именица са суфиксом *ист(а)*. Њихов број једва ако прелази двадесет, а половину тога чине оне са суфиксом *крат(а)*. Зато код њих и не може бити уопштавања у оној мери у којој га има код оних првих. Услед малобројности оне, односно неке од њих, готово се не осећају као именице ове категорије, што још појачава шаренило које у њима влада. Док се, напр., све именице на *крат(а)* најчешће употребљавају са крајњим *а*, код неких од преосталих заиста је тешко рећи шта је данас обичније, да ли, напр., *аскет* или *аскета, династ* или *династа, профет* или *профета, фантаст* или *фантаста*. Међутим, с обзиром на то да се већина осталих именица ове групе углавном употребљавају са *а*, нема разлога да се и ових неколико не укључе у ту категорију.

Св. Марковић

О РОДУ СТРАНИХ ИМЕНИЦА

Питање рода туђица у нашем језику још није решено. Неке се већ одавно говоре само у једном роду, док се друге још употребљавају у облицима и м. и ж. рода *(грип* и *грипа)*. Најзад имамо и трећи случај: да су се неке од тих именица досад употребљавале у једном роду, а сада неки писци почињу да им дају други, напр. *Ренесанс* и *Ренесанса*. Овај последњи случај био је повод овоме покушају да утврдимо којих се начела употреба у нашем језику држала кад је одређивала род именицама примљеним из страних језика.

Кад је недавно припремано за штампу друго издање књиге „Аполо" од С. Ренака, појавило се питање: да ли треба задржати реч *Обнова* из првог издања или је заменити речју *Ренесанс*. Одмах је одлучено да се замена изврши. Разлози за ту замену били су прости. У жељи да пише што чистијим језиком, Скерлић је употребљавао реч *Обнова* уместо речи *Ренесанс*. Његов покушај није успео: широка употреба задржала је дотадашњи назив за скуп оних културноисториских појава које обухватамо речју *Ренесанс*. *Обнова* је с једне стране била сувише уска, а у другом погледу сувише широка, јер је значила и многе друге обнове које су могуће а немају везе с оним што сви културни народи зову *Ренесанс*. Зато је одлука донета у корист ове последње речи.

Ускоро затим појавила се у књизи „Његошу" г-ђе Исидоре Секулић реч *Ренесанса*, у женском роду, како се чешће каже у западном делу наших народа. Тиме је постављено и друго питање: да ли је бољи један или други облик, који је од та два облика више у духу нашег језика?

Одмах ваља напоменути да се одговор не може дати на основу неких apriori постављених правила, јер се пријем

(„позајмица" је нетачан израз, пошто се примљена реч не враћа) страних речи не врши ни по каквом граматичком правилу, иако се за њихово писање могу поставити правила. Одговор се може дати само на основу употребе, дакле, на основу тога у ком облику је наш народ досада примао стране именице, и на основу закључка изведеног из сабраних чињеница.

Ако погледамо неколико туђица које су одавно у употреби, видећемо да их примамо ухом, а не оком. То значи: страној именици дајемо онакав облик какав она има кад се изговори, а не кад се написана прочита. Полугласове, којих наш језик нема, занемарујемо. Тако је наша употреба поступала према одавно примљеним речима *пасијанс*, *преферанс*, *биланс* (где су спојене две француске речи *bilan* и *balance*), којима се у своје време придружила и реч *Ренесанс;* даље, имамо и друге речи с одбаченим муклим *е* на завршетку (*la crème*) и др. Све те речи чули смо тако као да се завршавају сугласником и зато им дајемо мушки род.

И кад мушки род дајемо именицама које се завршавају на мукло или немо *е*, утолико је природније да га дамо и именицама женског рода које се завршавају сугласником, као: *факултет*, *универзитет*, *идентитет*, *суверенитет*, *капацитет*, *просперитет* итд. Све су те именице са завршетком *-tät* у немачком језику женског рода, према латинским речима које се завршавају са *-tas*. У нашим западним крајевима, где је утицај немачког језика јачи, чује се и *факултета*, иако је то наказна реч, јер је на готову немачку реч додат наш наставак *а* само да би јој се сачувао женски род. Сем тога, све те речи узете су из латинског, и ко би хтео да буде коректан према језику порекла требало би да каже *факултата*, а то нико не каже.

Горе је поменута реч *крем*, која се у нашим западним крајевима говори *крема*, јер тако гласи у талијанском, а и у немачком је доскора била женског рода. Нама, који кажемо *крем*, дошла је реч непосредно од Француза, па смо, одбацивши немо *е*, дали тој речи мушки род. У томе нисмо били сами: по данашњем немачком правопису је и у немачком реч му-

шког рода и гласи *der Krem**). И Немци су, дакле, усвојили начело кога се наша употреба држала одвајкада: род се речима даје према изговору у немачком.

На примљеним туђицама може каткад да се види и пут који су оне прешле и родови које су све мењале док су дошле до нас. Тако реч *група* дошла нам је из немачког *(die Gruppe)*, где је женског рода, па смо и ми задржали женски род. Међутим Немци су ту реч примили од Француза, код којих гласи *le groupe*, дакле, има мушки род. Немци су погрешили што су јој мењали род, јер је француска реч *le groupe* изведена од немачке *der Kropf*,** (гуша, оток штитне жлезде). За нас пут те речи још није завршен. Као што у француском језику имамо старије и новије примање из латинског, тако смо ми француску реч *groupe* поново примили непосредно од Француза док су управљали нашим железницама, али сад у облику *груп*, као „новчани груп" у поштанском језику.

Узмимо сличну реч *грипа* или *грип*, која има оба облиа. Наше старије генерације говориле су *грипа* по немачком, где је ова реч женског рода: *die Grippe*, Међутим, млађе генерације, чувши је од Француза изговорену с немим *е* на завршетку, почеле су да је изговарају као што изговарамо француске речи с тим завршетком: *грип*, као што гласи и у руском. Најлепше је ово у немачком Брокхаусовом језичком лексикону стоји да су је Немци примили од Француза а они од Руса, а у Ушакововљеву речнику стоји да су је Руси примили од Француза. Сви је се отресају! Ако је руско тврђење тачно, онда се види да су и они дали речи род према изговору, а не по писању у француском, као што и ми чинимо.

Занимљив је случај француских речи које имају завршетак *-age*. Код нас су, док смо их примали преко Немаца, биле женског рода, као у немачком, а кад смо почели да их примамо непосредно из француског језика, добиле су мушки род, према завршетку. Речи *бламажа* дали смо и ми женски род, кога је у немачком *(die Blamage)*. Реч је употребљавана у ужем кругу

* Regeln für die deutsche Rechtschreibung, Drezden, Alwin Huhle.
** Француско—немачки речник Sachs-Villatte и наведени Брокхаусов.

образованијих људи и задржала је род који је имала у немачком, те јој је остављен и завршетак именице женског рода. Реч *кураж,* можда примљена од Француза, ушла је у шире слојеве, који нису знали да немачком *e* одговара наше *e*, те су јој дали облик *кураж* оставивши јој женски род из немачког. Али за време првог светског рата научили су наши артиљерци од Француза да употребљавају артиљериску препречну ватру, *tir de barrage,* и дали су речи *бараж* мушки род. Од Руса смо после Другог светског рата научили реч *тираж,* којој су они дали мушки род према завршетку, те смо јој и ми дали исти род. Ако убудуће примимо још коју француску реч с тим завршетком, даћемо јој свакако мушки род, уколико више не буде утицаја немачког језика.

Исти случај, да род дајемо према завршетку, имамо и код многих других речи узетих из разних језика. Тако, *клима, драма, тема, арома* итд. у нашем језику су, због самогласног завршетка, женског рода иако су у грчком средњег рода. Неке од тих речи употребљавају се и у облику грчке основе: *темат, климат,* чиме се опет ништа не постиже, јер ни тада нису средњег рода, као у грчком, него мушког. Поред тога, *темат* се употребљавао за задатке за светосавске награде на Београдском универзитету, дакле у специјалном значењу. Французи, који немају средњи род, дају тим речима мушки род и мењају крајње *a* у *e*.

С друге стране, грчким именицама са завршетком *-итис* дајемо мушки род, у духу нашег језика, иако су у грчком женског рода: *флебитис, отитис, стоматитис.* Покушавано је да им се скреше грчки наставак, што је савим излишно, јер тиме неће постати српскије.

Даље имамо немачке именице женског рода са завршетком *-ei* — у српском *-ај: пуцерај, шверцерај, тишлерај, шпецерај.* (Наводимо само стварне чињенице, без обзира на естетику језика). Све су те речи код нас, када се употребљавају, мушког рода.

Вреди истаћи реч *конзисторија,* која тако гласи од 1730 године (а вероватно и од раније), када је народни сабор у Београду тражио да се та установа оснује. Ту смо дали свој род изменивши и сам латински завршетак. Исто то вреди и за

именицу *опсерваторија*. Међутим има латинских речи којима смо задржали завршетак, али смо им по њему дали наш (мушки) род: *конзерваторијум, провизоријум, делиријум, сценаријум, подијум, форум*.

Дакле *увек дајемо род према завршетку речи*, без обзира којег је она рода у језику порекла. То правило нису поставили граматичари него сам народ, употреба као врховни језички законодавац.

Каткад идемо и даље, па страним именицама дајемо и свој облик. Француску реч *la diligence* наш народ зна од 1879 године, када смо је чули за ознаку новозаведених поштанских путничких кола. И не слутећи које је право значење те речи у француском, народ се задовољио да тако означи та кола, као што употребљава и реч *аутомобил* (в. А. Белић, „Око нашег књижевног језика", стр. 116), па не само да је реч усвојио у француском облику, него јој је дао и посрбљен облик *дилижанац;* по угледу на *пребранац, крњанац*. Никоме није ни на ум пало да пита кога је рода француска реч *diligence*.

Да узмемо само још ове примере. Свима нам је позната реч *креденц*, која у немачком гласи *die Kredenz*, дакле женског је рода, као и у талијанском *la credenza*. Ми смо јој по завршетку дали мушки род и још често умећемо непостојано *а: креденац*. Нико не каже *креденца*, као *Ренесанса*.

Могу се наћи и изузеци од тог општег правила, да наша употреба даје страним именицама род по завршетку изговорене речи. Могле би се навести речи: *алијанса, Praванса*, и можда још која друга, које у француском имају исти завршетак као и *Ренесанс*, али њих употребљавамо у женском роду. На то би се могло одговорити да су то ретке речи, да им тај облик није дала употреба у народу, него су то књишке речи које широке масе нису ни чуле већ су преко књиге ушле у употребу.

Из свих наведених примера могли би се извести ови закључци:

1) Стране именице примамо у облику у коме их чујемо или изговарамо, а не у облику како су написане у језику из кога их примамо

2) Страним именицама дајемо род према завршетку по угледу на наш језик.

3) Каткад мењамо и сам облик стране именице и дајемо јој завршетак сличан завршетку неке наше сличне именице (*дилижанац, креденац*).

4) Ако страној именици дамо и други облик, различит од обичног, онда јој се и значење мења (*тема* и *темат*; *деликатеса* и *деликатес*).

Ако један облик стране именице уђе у општу употребу, она је тиме добила и коначан облик, те се у њему мора употребљавати. Тиме је, по моме мишљењу, пресуђен и спор између речи *Ренесанс* и *Ренесанса* у корист оног првог облика. Увођењем и овог другог облика неће наш језик бити обогаћен. бити обогаћен.

Св. Предић

ВАЖНОСТ РЕЧЕНИЧНОГ АКЦЕНТА У ПОСЛОВИЦАМА

У свом чланку Језичко знање и пословице Аница Шаулић наводи као пример неисправног тумачења због погрешног акцентовања пословицу: Бодљивом корову није бог дао рогове. Вуково објашњење (да бог није крив што људи зло чине) по њеном мишљењу долази отуда што је Вук „реченични акценат ставио на *Бог*". А. Ш. наставља:

„Ја сам пословицу чула са наглашеним директним објектом (рогове). Тада се смисао мења; коров не може много шкодити јер има само бодље, а не рогове. Човек га може ишчупати. У преносном значењу: људи слични оваком корову не могу проузроковати веће зло, ма колико то желели. Не осећајући значај реченичког акцента, Капетановић је у својој збирци Народно благо (Сарајево 1887) изменио ову пословицу у: „Бодљивој крави не да Бог рогова".

Не знам, јер А. Ш. то не казује, нао снову чега је она закључила да Капетановић није осећао значај реченичног акцента и да је изменио пословицу о бодљивом корову, а не забележио пословицу о бодљивој крави онако како ју је чуо и како се у неким нашим крајевима заиста говори. Мада за то немам доказа, јер ту послвоицу нисам ни чуо нити још где нашао забележену, ипак ми тврђење да је то измењена пословица о корову не изгледа вероватна, зато што је баш пословица о роговима бодљиве краве позната код других народа.

У Шекспировој комедији Много буке ни око чега — Беатрича вели: Јер каже се „бесној крави бог даје кратке рогове; али крави која је превише бесна не даје никакве". (For it is said, God sends a curst cow short horns, but to a cow too curst he sends none).

У првобитним издањима су завршене наводнице на крају цитираног пасуса, иза речи „никакве” (none); али готово сви савремени коментатори се слажу у томе да је то грешка и да треба да стоје иза речи „рогове” (horns), јер се ту завршава текст пословице и почиње примедба коју Беатрича на њу надовезује.* Међутим, по томе што је та пословица код нас, баш онако како ју је забележио Капетановић, у складу са другим делом цитата, тј. да (превише) бодљивој (опакој, бесној) крави бог не да (никаквих) рогова, сматрам за вероватније да је оригинална интерпункција оправдана, да је сав текст под наводницама саставни део потпуне пословице, али да је њена прва половина била раширенија, те се дуже и одржала.

Исто тако ми је нејасно по чему А. Ш. тврди да је Вук до свог објашњења дошао зато што је реченични акценат ставио на *бог*. Мислим да се ни наглашавањем речи „рогове” не искључује објашњење слично Вуковом. Истина, с акцентом на „бог” реченица би могла добити смисао да је бог, а не људи ускратио рогове бодљивом корову (људи би му их дали).** Но зар Вуково објашњење не казује напросто да људи зло које чине не могу правдати тиме што је свет (онакав како га је „бог створио”) тобоже удешен тако да зло мора да побеђује, да зли људи сами налазе и стварају средства за остварење својих опаких намера, да према томе од људи зависи хоће ли њихова борба против зла имати изгледа на успех, укратко, да моћ зла не треба прецењивати. Таква мисао не би била у супротности са нагласком на „рогове” — а та се мисао садржи и у многим другим пословицама (напр. у „Свака сила за времена”), па и у оној о бодљивој крави.

Уопште бих рекао, не желећи тиме нимало да умањим вредност тврђења А. Ш. о важности реченичног акцента ни примера које она наводи, да његово место ипак није тако непокретно и непромењиво како то произлази из њеног изла-

* Утолико пре што је иста пословица забележена и у овим варијантама: „God sendeth the shrewd cow shord hornes“, The cursest Cow hath the shortest hornes“, „god sendeth a shrewd cow a short horne“.

** Још ближе, и по структури реченице природније, тумачење тако наглашене реченице било би да су том корову рогове дали људи — што је, разуме се, бесмислица.

гања. Он зависи пре свега од конкретне прилике у којој се пословица употреби, а такве прилике су разноврсне. „Свака сила за времена" имаће по правилу реченични акценат на последњој речи. Али ако је неко, кад је фашизам био на врхунцу своје моћи, сумњао да се таква сила икад може победити, могло му се одговорити том пословицом са акцентом на „свака". Ако пак неко уверава да се демократски режими не могу одржати јер су сувише благи, онда се он може потсетити на то да је, напротив, „свака *сила* за времена", јер је она уствари знак слабости. Ни у једном од тих случајева није се променио основни смисао пословице, него је само истакнута по једна страна онога што је вековно искуство народно изразило у те четири речи: да је, без изузетка, пролазна, ако не краткотрајна, свака владавина која се не ослања на истину и правду, него се супротставља потребама и вољи народа. Као што се иста пословица код разних народа, или у разним деловима истога народа, а у разним временским периодима и у истим деловима, може чути у разним варијантама, тако се и реченични акценат може мењати у разним временима и разним срединама, па би при бележењу и изучавању пословица требало обратити пажњу и на то.

д-р Х. Клајн

„ЈЕДНА СМРТ НЕ ДА ДРУГОЈ"

У књизи II (нове серије) *Нашег језика* (стр. 125/6) С. Матић је дао занимљиво објашњење пословице *Која смрт храни, другој не да*, како ју је Вук уопштио, док је она раније (1780 год.) по Ј. Шушкатировићу била ограничена само на извесно лице: „Која га смрт храни, другој га не да". Али без обзира на ту разлику и да ли је и уколико је та Мушкатировићева верзија, по нахођењу С. Матића, „нешто јаснија", цело даље пишчево излагање мени није изгледало довољно убедљиво. Нарочито сам посумњао у значење које је притом дато глаголу *хранити*, схваћеном једино у садашњем обичном смислу пружања намирница (јестива) и других средстава потребних за живот. Мени се, напротив, чинило да се у тој пословици под *хранити* стварно мислило на значење у смислу *чувања*. Само од *хранити* у том значењу могао је постати глагол *сахранити*, а од њега именица *сахрана* (у значењу — погреб). Потврде за то нашао сам после и у Рјечнику Југослов. академије (III део у обради П. Будманија), где је иста пословица по Вуковој верзији узета баш као пример за такво „старије значење". Кад би се пак пошло од овога значења, тешко би се могло прихватити излагање С. Матића о пореклу те пословице, у крајњој линији, од јеванђелске изреке: „Ко мачем сече, од мача ће погинути". А онда и смисао њен не би имао онако скучене примене кад је у питању суштина општег проблема људске смрти.

Међутим, те моје опаске ме не би навеле на овај напис да ми се пре кратког времена није пружила прилика да чујем сличну пословицу, којом је тај проблем јасно и неоспорно изражен као општа и неизбежна природна појава.

У разговору, наиме, са једним Србином из Лике (без књижевне културе) поводом извесног његовог тежег обољења, за

које му је речено да се може излечити једино хируршком интервенцијом, он надовеза: „Најзад, даћу и да ме секу, па што буде, — *једна смрт не да другој!*”

Одмах ми је било јасно, а тако је у даљем јадању и он замишљао, да је хтео рећи: једном мора умрети, па ако му је судбина доделила да умре од ножа при операцији, он ту смрт не може избећи, јер досуђена му смрт искључује („не да”) да умре којом другом смрћу.

Према томе, изреком „Једна смрт не да другој” изражено је у згодном и правом, савршеном пословичком облику опште искуство, које се у народу осећа и исказује још на многе друге начине. Нарочито се то каже, опет у облику пословица: „Нема смрти без суђења дана”, — „Један пут је умрети” (све у Вуковој збирци. Отуд и изјава једног од двојице Црногораца књазу Данилу кад је он покушао да их измири и одврати од смртоносног мегдана: „По једном се рађа, а по једном умире” (В. Врчевић, Огранци за историју Ц. Горе, 38). А такве и њима сличне изреке могу се и данас чути у свима нашим крајевима, особито у случајевима онога личног или међусобног тешења и куражења.

Зар не би било најприродније да се у том општем значењу схвати и пословица „Која смрт храни, другој не да”? Подробном анализом њеном то би се, мислим, могло и убедљивије извести. Али после предњих напомена и података било би за ову прилику излишно упуштати се у такво разлагање.

М. Влајинац

„У ИНТЕРЕСУ ШТО БОЉЕ КЊИГЕ"

Чланак Уредништва Нашег језика (св. 5—6, књ. II нове серије): „У интересу што боље књиге" дочекали смо с радошћу. — Питање је постављено! Као и свако питање које се постави, тако и ово тражи своје рјешење, а до рјешења ће се доћи чим је питање начето.

Како је овим чланком питање издавања добре књиге додирнуто само уопште, заправо с једне стране, покушаћемо да у њега загледамо и са још једне стране. (Неко ће се можда послије свога јавити и освијетлити га још са кога гледишта.)

Рашчлањавањем постављеног питања желимо само да помогнемо да се што прије нађе рјешење у борби за правилност и чистоту нашег књижевног језика, „јер велики број штампарских грешака одвраћа читаоце од књижевних дела и навикава их на аљкавост у послу, а језичке и правописне грешке заразне су као све што се пушта у друштвени промет као правилно и општепримљено и онда када није такво" — како се каже у поменутом чланку.

У чланку је било говора само о издавању дјела живих писаца (и преводилаца) и о редакторским и коректорским дужностима у вези са тим. Рјешење је дато у чланку; дужности коректора и редактора су дефинисане: „Не значи да редактор може по својој вољи мијењати садржину, стил и језик пишчев. Али је његова дужност да скрене пажњу писцу или преводиоцу на какву рогобатност у стилу или неправилност у језику." Дакле, редактори не треба да „пропуштају понешто што је могло и морало бити исправљено", нити да су „сувише ревносни у своме послу и да исправљају сувише, да ујед-

начују и стил и језик писаца". Исправке у стилу редактор мора вршити у споразуму са писцем".

Слажемо се у потпуности са мишљењем у чланку о огромној одговорности писца (односно преводиоца) и редактора (лектора), јер је њихова улога и дужност социјална. Али сматрамо и да треба истаћи да редакција, која је ту да бди над правилношћу језика, стила и духа језика, не смије да полази од уског граматичког гледишта, да намеће своје, да уједначава, да такорећи униформише и језик и стилове. (Ово нарочито приликом редакције превода). Насилним уједначавањем не само да се умањује љепота језика и стила, богате изражајне могућности сужавају него се и кочи развитак књижевног језика и, што је најглавније, даје нетачна, лажна, слика савременог језика. Право редактора да мењају стил писаца потребно је ускратити и зато што притом могу да дођу до изражаја нездраве тенденције појединаца, шовинистичка застрањивања и сл.

У чланку, међутим, нису дотакнута два питања која су од огромног значаја — питање издавања дјела старих писаца и питање саме улоге издавачког предузећа.

Питање редакције старих писаца скопчано је с врло много тешкоћа. Правилно ријешити ово питање значи учинити много за чистоту и правилност књижевног језика, за његов правилан развој, и за проучавање нашег језика уопште.

Какве су компетенције редактора (лектора) у овом случају и шта он смије да мијења код старих писаца?

Покушаћемо да рашчланимо ово питање. Почећемо с оним о шта се редактор (лектор) одмах спотакне чим је пала одлука о издавању неког старог писца. Које је издање највјеродостојније и по коме да се редакција управља ако има пред собом више различитих издања. У сваком случају било би најбоље имати прво издање. Али до таквих издања издавачка предузећа готово никако не могу да дођу. А кад се нема прво издање, које онда између осталих изабрати? Овде је врло тешко направити најсрећнији избор због неуједначености у издањима. Ово питање је, сем тога, уско повезано са осталима која одмах иза њега искрсавају. Ту је, пре свега, проблем правописа новог издања. Баш овај проблем је код нас у БиХ

врло тешко ријешити, нарочито кад су у питању издања хрватских писаца — било старих било нових. Да ли треба у свему задржати правопис првог издања? Ако се од њега може отступити, ваља знати од чега се може отступити. Да ли треба потпуно примијенити нови правопис? Како поступити у конкретном случају кад се имају пред собом два, три или више издања дјела која се припремају за ново издање? Узмимо одређен примјер. Издавачко предузеће „Свјетлост“ у Сарајеву пришло је издавању неких Шеноиних дјела. Редактор пред собом има београдско и загребачко издање. Уредник оба издања је исти (д-р А. Барац). У београдском издању он пише: *нећу* (заједно) *ви* (мало слово) *богзна* (неуједначено, у оба издања има и *бог зна);* у загребачком; *не ћу* (одвојено), *Ви* (велико слово). У посљедњем београдском издању „Просјака Луке“ видимо пише *бог* (мало слово); у издању „Новог покољења“ из 1948 истог дјела пише *Бог* (велико слово) итд. Шта редактор у таквим случајевима да учини кад знамо да је у Босни и Херцеговини прихваћен Белићев правопис? Да ли је редактор добро урадио ако је у конкретном случају спровео свуда *нећу* (заједно). *ви* (мало), оставио *Бог* (велико), *писат ћу* и није спровео једначење сугласника, т. ј. редактор није учинио ништа што би ишло на уштрб проучавања Шеноиног језика, али је питање да ли је правилно поступио и да ли је требало учинити више измјена у вези са данашњим правописом? А ако редактор треба да унесе више измјена, докле иде та редакторска слобода? А како сва та питања стоје ако се узме у обзир и то коме је ново издање намијењено (школској омладини, широј читалачкој публици или стручњацима)? Да ли би можда сва нова издања требало штампати новим правописом? — Борбом за чистоту и правилност књижевног језика неће се много постићи док читаоци на једном мјесту налазе овако, на другом онако написано; напр.: претсједник и предсједник, а да и не говоримо о сложенијим питањима.

Осим тога и питање интерпункције при издавању старих писаца задаје редактору (лектору) такође прилично потешкоћа. Ту су, како изгледа по појединим београдским и загребачким издањима врло различита гледишта. Наше је мишљење

да би требало усвојити логичку интерпункцију и овдје, као и уопште.

При издавању старих писаца намеће се још једно питање. Да ли смије редактор да неразумљиве и застарјеле ријечи или облике замјењује разумљивијим и новијим, дублетне облике да уједначује, да чак произвољно мијења једне облике другим (јер и тога има!)? Наше је мишљење да то не би смјело да буде, и да нико нема права да исправља текст оригинала јер је свако књижевно дјело одраз стварности у којој је писац живио, па је то и у језичком погледу. Дјело је, према томе, документ, историски документ; оно служи и служиће за проучавање језика (поред осталог), на њему ће стручњаци за језик вршити своје анализе, пратити развој језичких појава, уочавати нове појаве, извлачити закључке. О неповредљивости осталих докумената води се рачуна, а код језичких докумената се то занемарује.

Прикупљајући грађу за аорист и имперфекат (за Институт за савремени језик у Сарајеву) запазили смо (Наш језик, VII, 1939, св. 4, стр. 101—105) да је у издању Државног издавачког предузећа Србије — Просвета у збирци приповједака Лазе Лазаревића: „Изабране приповетке” (1946) само у приповијеци Све ће то народ позлатити произвољно замијењено седам аориста имперфектима (Упореди издање СКЗ Приповетке Лазе Лазаревића, 192): *даваше, гураше, чудише, сметаше, блудише, одговараше, скакаше* — замијењено је са: *даваху, гураху, чуђаху* итд. Затим *стојаше*, замијењено је са *стајаше, могадијаше* са *могаше*, „опет јуриши на капетана” са „опет јуриша на капетана”. Да ли је редакција смјела да врши те измјене? А ако јесте, како ће се доћи до праве слике развитка језичких појава? Када бисмо испитали и провјерили и друга издања, других дјела, видјели бисмо да оваки случајеви нису усамљени.

Сад да пређемо да друго питање које у чланку није дотакнуто. То је питање компетенције самих издавачких предузећа с обзиром на многа, чак и неријешена језичка питања.

Сложили смо се с тим да издавачка предузећа имају огромну културну и социјалну улогу. Од политике и става издавачких предузећа зависи с чиме и како ће се широка чита-

лачка публика упознати: да ли ће оно обратити довољно пажње на културну заоставштину наших народа; да ли ће објављивати најбоља дјела старе или савремене стране књижевности; да ли ће правилно помагати савременим писцима, нарочито младим, да се појаве, дођу у јавност; да ли ће издавати језички добре књиге, са што је могуће мање грешака, и тиме вршити свој частан задатак.

Али сад се намеће и питање да ли је издавачким предузећима пружена довољна помоћ да би могла да изврше те своје многобројне часне задатке. (Нас се овдје тиче само питање стручне помоћи у вези са разним језичким проблемима).

Како су се досад рјешавала многобројна питања на која су наилазили углавном редактори (лектори)? Поједини редактори (лектори) рјешавали су их сваки на свој начин, како су умјели и хтели. Једни су се савјетовали са овим или оним стручњаком. други су се управљали према појединим чланцима разних стручњака, трећи су се обраћали институтима — једним или другим — укратко једнима је било најкомпетентније једно мишљење, другима друго; а што је најгоре — та појединачна мишљења била су готово увијек врло различита, неуједначена. То се огледа на досадашњим издањима.

Какав став да заузме издавачко предузеће у таквим случајевима? А какав сва предузећа заједно, наша издавачка дјелатност уопште? Може ли се од издавчких предузећа и њихових редактора (лектора) тражити да рјешавају оно што у ствари треба да ријеше институти академије наука, може ли им се наметати одговорност за оно за што они нису надлежни, за оно за што они не могу да буду одговорни? А затим, ако би се издавачким предузећима и оставило да рјешавају оваква језичка и правописна питања (као што су их досад у већини случајева и рјешавала), до каквих би све, па и нездравих, појава то могло да доведе? Може да се деси да њихови редактори (лектори) помисле да су они ти који одлучују о језичким питањима или да они узму у своје руке бригу о чистоти и правилности језика као неки монопол — то наравно само из чисте рачунице, јер је та „брига око језика" за њих рентабилна.

Могу се основати и курсеви и школе за коректоре, па чак и за редакторе — како се у чланку напомиње — могу редак-

тори да имају разне школе, курсеве (па и факултетску спрему) — тим се још није постигло све: и даље ће један редактор спроводити једно, други друго.

Прије него што би се пришло подизању редакторског (лекторског) и коректорског кадра, треба прво имати јасан став о овдје наведеним питањима (а и о другим које ће други изнијети), мора се имати јасно одређен став, и не остављати издавачким предузећима (и појединцима) да она рјешавају питања научних института, односно академија наука.

Рјешавање овако крупних питања на парче и појединачно, сад једно сад друго, неће донијети добре резултате, док ће начелно неријешена ова питања давати увијек могућности за различна мишљења и неуједначености, а тиме и рђаву слику нашег савременог књижевног језика и наше издавачке дјелатности. Ова питања по нашем мишљењу не могу рјешавати ни стручњаци појединци, ни поједина издавачка предузећа. Њих морају да ријеше наше највише научне установе — академије наука.

У наше вријеме сва спорна питања рјешавају се договорно. Сматрамо да би због оваквих и сличних питања нашег књижевног језика и правописа требало организовати што прије један договор наших стручњака за језик, који би донијели начелне одлуке о многим актуелним језичким проблемима. Тек на тај начин ријешена ова и оваква питања омогућиће да наша издавачка предузећа пруже читаоцу добру књигу.

Н. Сенић и А. Зубац

Писци овога чланка, Сенић и Зубац показале су да углавноме познају дужности и тешкоће редакторског позива у издавачким предузећима. Показале су и да исправно гледају на извесне проблеме у вези са овим пословима, мада се у понечему не би употпуности могли прихватити њихови предлози. Али ми о томе не мислимо овде говорити, већ само указујемо писцима да су на погрешном путу кад сматрају да су редактори у једноме беспомоћни. Оне, штавише, тврде да се редактори никаквим курсевима и никаквом школом не могу потпуно оспособити за свој позив зато што, по њихову мишљењу, има толико нерешених језичких и правописних проблема које би ре-

дактори сами морали да решавају, а они томе — писци правилно оцењују — нису дорасли, јер су то проблеми које могу решити једино научни институти, академије наука. Језичких проблема за решавање несумњиво има доста, и биће их и даље. Њих ће решавати позвани — појединци и колективи, али све то никако не значи да редактори пре решења ових проблема не могу допринети да се дође до што боље књиге. Они и у околностима још нерешених извесних језичких проблема могу успешно вршити своју значајну „културну и социјалну улогу”, само ако правилно схватају своју дужност, ако имају добро језичко осећање и познају норму нашег савременог књижевног језика и принципе његова правописа. А ово се све у школи, па и на курсевима, може научити и усавршити. Зато је Уредништво у своме чланку о дужностима коректора и редактора и указало на евентуалну могућност њихова оспособљавања кроз курсеве.

Ур.

РЕЧИ ИЗВЕДЕНЕ ОД ОСНОВЕ „МАГНЕТ"

Напредак на сваком пољу људске делатности захтева и оправдава грађење нових речи, кованица. Нарочито је јак тај захтев у науци и техници, где су за нове појмове, изуме и предмете потребни нови изрази. Да нови изрази буду изведени у духу језика, услов је да они који их изводе, уз неопходно осећање језика, добро познају и науку о грађењу речи. У школама за опште образовање овој грани науке о језику није се обраћало довољно пажње, и тај се недостатак код многих осећа. То ће се видети из примера који овде наводимо и који је само један међу многима.

У уџбеницима за физику и електротехнику налазимо ове речи изведене од основне речи *магнет:* (на-)*магнетисати* и *магнетизирати,* (на-)*магнетисан* и (на-)*магнетизиран, магнетисање, магнетизовање, магнетизирање, магнетичан* и *магнетичност.*

Све те речи изведене од *магнет* пренесене су, без критичког чишћења, из страних језика заједно са страним наставцима сврх којих су додати још и наши. Наставци *-ис, -ир,* узети су из грчког и немачког језика.

Међутим, управо за овај случај, налази се леп пример правилног извођења речи у књизи: Основе електротехнике II од инж. В. В. Петровића, Београд 1941, где су први пут употребљене све правилне кованице од именице *магнет:*

(на-)*магнетити*
(на-)*магнећен*
магнећење
магнетан — *магнетност*
магнетнина.

Речи су направљене аналого нашим облицима: гостити — гошћење: мастити — машћење, постити — пошћење; као и код других глагола на *-ити*, и њихових глаг. именица: клатити — клаћење, млатити — млаћење, кудити — кућење итд.

Овај пример заслужује пажњу писаца нових уџбеника, који се често нађу пред сличним проблемима.

П.

ДИВАЉ — ДИВЉИ

Вук у свој Рјечник није унео неодређени вид придева *диваљ* као засебну одредницу, нити је под одредницом *дивљи* поменуо да постоји њен неодређени вид.

Рјечник Југословенске академије такође нема реч *диваљ* као засебну одредницу, али се код речи *дивљи* наводи: „Даничић помиње номинални облик *диваљ: дивљи* (говори се и неодређени вид *диваљ)* Кор. 106. Али га нијесам нигђе нашао да је потврђен".

Рјечник хрватскога језика од Ивековића и Броза понавља горњу Даничићеву примедбу из Рјечника ЈАк., али додаје да Даничић каже на другом месту (Основе, 79): „Адјектива, која сада долазе само у сложенијим облицима: вељи, дивљи — супротно питом."

Проф. Белић, у регистру свога Правописа, даје само облик *дивљи*.

Из тога, а поглавито из горњих напомена Рјечника ЈАк. и Рјечника хрватскога језика од Ивековића и Броза дало би се закључити да је неодређени вид овог придева редак и у говорном језику нашем, а да се не употребљава у књижевности, те да се не може сврстати међу књижевне речи српскохрватског језика, већ се мора обележити као простонародна или покрајинска реч.

Међутим у нашој савременој књижевности овај придев употребљава се и у облику неодређеног вида — *диваљ*. Навешћу известан број примера који ово потврђују:

> Ветар је био диваљ, он је неки пут и дању хтео да јој поцепа хаљину..." (М. Ристић, Очи, 1938, 123); — „...колико је таленат Борисава Станковића ... диваљ ..." (Б.

Лазаревић, Огледи. 87); — „Ух, ал' си диваљ!" (Нушић, Сабрана дела III, 148); — „И ако је народ наш, . . диваљ . . ." (J. Миодраговић. Нар. пед., 311): — „Диваљ јеси: арапину парац, „Ал још ниеси . . . што би Марков шарац." (А. Палмовић, Хрв. антол., 1892, Загреб, 44); — . . . води се рат, језив, диваљ . . ." (О. Бихаљи, До виђења у октобру, II, 287); — „Мрачан и ћутљив као највећи несрећник, а диваљ као рис." (Божовић, Ликови, 1940, 21); — „Страшан, диваљ, манит му поглед прелеће поље, . . ." („Звезда", 1912, III, 152); — „Сустиже их. Гром удара тако: „Диваљ, огњен, с крилима од дима." (Д. J. Филиповић, Србљак, Краљевић Марко, 15); —

„. . . био је неук, диваљ, прост дувански радник." (Давичо, Међу Марксовим партизанима, 89); — „. . . он је неваспитан и непажљив, диваљ, глуп." (М. Кашанин, Смрт, С.К. гласник, 1924, XIII, 410); — „Ваш стан је диваљ, сухопаран и несносан." (J. Миодраговић, Загоркиње, 148); — „Народ и сам признаје, да је овај обичај глуп и диваљ." (Срп. етн. зборн. XV, 761).

Из горњих примера могли бисмо извести закључак да се придев *диваљ* у сад наведеном облику све више употребљава и насупрот ограничењима која су језички стручњаци, на основу раније његове ретке употребе, чинили. Према томе нема никаквог разлога зазирати од употребе придева *диваљ* у овом његову облику.

Б. Јањић

ПИСМА УРЕДНИШТВУ

I

Обраћам се Уредништву с молбом да у часопису Наш језик објави следећи мој допис, уколико налази да је од интереса за читаоце.

1. *Интерпункција у говору.* — Интерпункција су писани знаци, те се примењују само при писању. Па ипак није тако. При говору има покрета: мимике или геста, који вреде као неки знаци интерпункције. Кад напишете да је неко „одличан ђак", значи да треба разумети да је тај — рђав ђак. У усменом говору ћете уз групу речи *одличан ђак* само намигнути, и то има карактер знака навода, па ће саговорник разумети да је у питању стварно — рђав ђак. Има и других знакова интерпункције које у усменом говору сасвим успешно замењују мимика или гестикулација. Напр., знак чуђења је кад човек избуљи очи, а доњу вилицу опусти. Знак питања — кад се брзо глава исправи или обе руке испруже отворених шака, са дланом горе. Зато би се могло рећи да у језик спада и човечја мимика и гестикулација.

2. *Наш језик и часопис „Наш језик".* — У граматици се раније учило да се речи под наводницима као имена — називи, не мењају по падежима, већ само реч која их објашњава; напр.: хотел „Златибор", хотела „Златибор", хотелу „Златибор" итд.

Ваше уредништво у Позиву стручњацима и читаоцима, књ. I, свеска 1—2/1949, на стр. 71 пише: „Наш језик" поздравља . . .", „Зато „Наш језик" отвара . . .", „Уредништво „Нашег језика" жели . . .". Неки сарадници такође стављају

под знак навода назив часописа и мењају га по падежима. Тако: П. И. у књ. I, св. 3—4/50, у последњем реду стране 167 пише: — у „Нашем језику", а Драгиша Живковић у књ. I св. 5—6/1950 у првом реду стр. 225 пише: — „у „Нашем језику".

Међутим Уредништво у књ. I. св. 1—2/1949 на стр. 6 пише: „Уредништво је срећно што може објавити да ће Наш језик излазити убудуће...", а у потпису стоји: Уредништво Нашег језика, дакле, без знака навода око — Наш језик.

Шта је сад правилно? Треба ли стављати под наводнице име часописа Наш језик и мења ли се у том случају по падежима то само име? А ако буде без наводница, како ће се знати да ли је реч о часопису или о самом појму нашег матерњег језика?

3. *Предњи и задњи* су придеви који означавају квалитет нечега што је на предњој или задњој страни, као: предње и задње ноге коња, предња и задња страна позорнице, предња и задња страна човека. У говору, па и у књигама, а највише у штампи (новинама) често се каже „задњи пут", уместо „последњи пут", док се за „први пут" никада не каже „предњи пут". Према томе „задњи пут" не одговара српском језику, а сам наш народ тако и не говори, те је тај израз неправилан, мада га признаје за правилан писац М. С. у часопису Наш језик књ. I, св. 1—2/49 на страни 63.

Слично томе чује се од наших људи, који то од нашег народа нису чули, да реч „уназад" употребљавају уместо прилога „пре", па кажу: „Уназад десет дана" уместо „пре десет дана". Један такав је увек тај израз пропраћао показујући своја леђа палцем преко рамена, ваљда да тим гестом појача смисао тога израза.

4. *„Финесе" српског језика.* Ко добро не познаје свој матерњи језик, за њега су и обичне ствари у језику — „финесе". Нажалост српски језик због тога има много више финеса но што би их стварно имао кад би Срби, нарочито они школовани, боље свој језик познавали и о његовој чистоти више водили рачуна. Како да разлика између повратних и прелазних глагола на буде „финеса" за једног ђака 6 разреда гимназије, једну ученицу 7 разреда и једну ученицу 2 разреда учи-

тељске школе који ми нису умели ту разлику рећи? Такво стање је за жаљење, а успех школа за осуду.

Новине могу највише штете да учине језику кад чине језичке грешке, јер иду у најшире масе читалаца. А таквих грешака бива често. Много пута омакне се у новинама партицип презента: „писајући”, „познавајући” и слично, а предлог *мимо* шета по новинама са генитивом, као уосталом и по књигама високо образованих писаца—Срба, док га српски народ употребљава само у акузативу, искључиво са глаголима који изражавају кретање, а не мировање.

Због великог утицаја новина на читалачке масе, а да кроз пропусте њихових коректора не би овакве грешке из новина улазиле у народ, требало би да новине обавезно имају рубрику у којој би Институт за српски језик редовно давао кратке исправке учињених грешака у том листу. Тако би се парирао рђав утицај језичких грешака, а и сами коректори би боље пазили да не греше.

На пример: у листу Борба од 12, V, 51 г. пише за ратног злочинца Артуковића да је: „дубоко уронио своје руке у крв”. Зашто у идућем броју Борбе да не изиђе исправка Института да нико не може „уронити” руке, јер је глагол *уронити* непрелазан.

5. *Неколике опаске.*

Прва. — Именице: *Миле, Бране, Милоје* и *Радоје* мењају се по првој врсти, јер су мушког рода, а свршавају се на *е*. (Граматика српског језика за ученике средњих школа од Алексића и Стевановића, стр. 45). Према томе њихов генитив је: Мила, Брала, Милоја и Радоја, а датив: Милу, Бралу, Милоју, Радоју.

Али се често, одвећ често, чује и чита у генитиву: *Милета* и *Бралета*, а у дативу: *Милету* и *Бралету*. Чак се и присвојни придеви: *Милов* и *Бралов* унакажују са: *Милетов* и *Бралетов*, док већина народа тако не говори.

Друга. — Глагол *бојати се* има два смисла: бојати се од кога и бојати се за кога (бринути о њему). За овај други смисао народ има израз: *бојати му се*, као у примеру: Мајка се боји сину, али се сина не боји.

Трећа. — *Ти не знаш што ја знам* и *Ти не знаш шта ја знам* две су сасвим различите мисли. Прва реченица значи да ти немаш уопште знања колико ја, а друга — да ти не знаш нешто што сам ја сазнао (без обзира да ли имаш више општег знања од мене).

Четврта. — Наслов „Неколиок опаске" нисам написао док нисам видео колико ћу опаски изнети. Па пошто их је свега четири, мој наслов је у духу српског језика. Да је било више опаски од четири, морао бих ставити: „неколико опаски". Јер: *неколика, неколике, неколика* (за м., ж. и ср. род) ставља се уз именицу или заменицу само до количине четири закључно: Прошла су *неколика* човека, — *Неколике* жене журе, — *Неколика* детета трче. А чим је више од четири, — каже се *неколико* (за сва три рода): Дошло је неколико људи, — Било је неколико жена, — Певало је неколико деце (најмање квинтет).

Владета М. Милетић

У вези са питањима која се у горњем писму постављају и објашњавају потребно је додати:

1) У говору заиста „има покрета: мимике и геста", али они нису и не могу бити „интерпункција у говору". Тачно је да ће когод, кад за рђава ђака каже да је „одличан ђак" — ту квалификацију, као што М. каже, пропратити намигивањем. И присутни ће, несумњиво, по овоме гесту закључити да онај што говори о дотичном ученику сасвим супротно мисли. Према томе није без основа Милетићева тврдња да тај гест у говору одговара знацима навода у писању. Али има и других средстава да се у говору истакне супротан смисао од онога што се речима казује. И то таквих средстава којима се не могу чинити никакви приговори. Та средства су: друкчији реченични акценат, разноврсност интонације целог израза, целе реченице или појединих њених делова и сл.

На исти начин се и чуђење изражава друкчијим изговором појединих делова реченице, посебним наглашавањем облика речи или реченица које изражавају оно што изазива чуђење итд. Упитне реченице и упитни изрази такође имају не само посебно облике већ и посебну интонацију. Али ми

знаке „усмене интерпункције" које Милетић предлаже ни овде не бисмо могли препоручити. Мени лично није јасно како се за неки посебан знак може узимати стални положај главе. Па глава се у говору увек држи право, а не само при постављању неког питања. Гестови рукама које би Милетић хтео да уопшти као некакав „усмени" знак питања могу бити карактеристични само за појединце. А Милетићеви „знаци усмене интерпункције" као што су: намигивање, буљење очију, опуштање доње вилице, — не само што не би могли бити препоручени него они, по нашем мишљењу, не могу бити ни допуштени у свaком друштву. Према томе, иако се несумњиво реченичним акцентом, тоном, његовом променом, почивкама у говору, гестовима и мимиком при усменом излагању мисли обично истиче оно што се у писму означава знацима интерпункције, — ипак се то не може звати говорном интерпункцијом. Још мање можемо прописивати тачно утврђене знаке који би за говорни језик били обавезни као знаци интерпункције у писању. А нарочито је важно истаћи да за таквим знацима у говору немамо никакве потребе. У писаној речи знаци су неопходни баш зато што је она нема и без покрета, без онога што прати сваку усмену реч, и о чему је напред говорено.

2. Милетић је тачно запазио да се у писању не поступа једнако при употреби наводних знака поред назива појединих дела и листова, установа, хотела и др. Једанпут се, вели он, ти називи стављају под наводне знаке, а у другим потпуно идентичним случајевима ови знаци се поред истих назива не пишу. Затим Милетић говори о томе да се овакви називи некад употребљавају у облицима падежа који смисао реченице захтева, док у другим случајевима остају непромењљиви, а одговарајући падежни односи се означавају обликом именица које поред тих назива ове врсте стоје као општа имена ширих појмова. И најзад, он с правом указује да ни у самом нашем часопису нема свакад уједначености у стављању овог знака. Уредништво му је захвално за скретање пажње на ову последњу чињеницу. А свакако ће бити корисно задржати се на томе питању.

Употреба наводних знака у случајевима у којима смо их ми употребљавали у нашем часопису никако није у супрот-

ности ни с правописним одредбама, а ни с нашом досадашњом општом праксом. Али се не може рећи ни да смо се огрешили о принципе праксе и правописне теорије и кад смо пропуштали да ставимо све знаке у случајевима које Милетић наводи. Па ипак признајемо да би и у овоме, као и у свим другим питањима правописа, требало да буде више уједначености.

Према природи нашег правописа и према принципима којих се придржавамо у употреби знака интерпункције, свакако треба бити штедљив у стављању наводних знака. Сваки знак интерпункције ваља употребљавати онде где је неопходан, а ниједан од њих не треба стављати тамо где је излишан. За наводнике се ово може рећи пре него за ма који други знак. Наводници се употребљавају да се њима означи тачно навођење нечијих речи у облику у коме су казане, да се истакне давање супротног смисла речима и изразима који се међу те знаке стављају итд. Тако исто овај знак се узима да се њим обележи посебно име неког дела, часописа, листа, друштва, организације, установе, предузећа, задруге и сл., уколико тај назив већ у језику постоји као заједничко или особно име нечега другог. Али ако је дат неки други моменат према коме се то може одредити, онда је употреба наводника излишна. Посебно назив нашег часописа није потребно обележавати наводним знацима јер се по самом великом почетном слову којим се назив часописа пише, лако погађа да је реч о часопису а не, како мисли Милетић, „о самом појму нашег матерњег језика”. И обично када се овако као посебно име узима нека заједничка именица, у коме случају се она пише почетним великим словом, њено означавање наводницима је сувишно. Међутим, кад се у овој служби употребљавају особне именице, које се и иначе пишу почетним великим словом — стављање наводника је неопходно потребно, уколико нечим другим није тачно одређено на шта се дотично име односи.

Кад се уз неки назив „који се ставља под наводнике” стави и име ширег појма, онда се — баш онако како се, по Милетићевим речима, раније учило у граматици — само ово име употребљава у падежу који значење реченице захтева, а сам тај назив стоји у облику номинатива, напр.: Објављено у часопису Младост (а не у часопису Младости), — Отсели су у хотелу „Златибор” (а не у хотелу Златибору).

3. Ми разумемо зашто Милетић устаје против употребе придева *задњи* у значењу *последњи*, верујемо да код њега наведени придев нема свог значења и слажемо се с њим да је основно значење придева *задњи* — онај који је иза некога или нечега што је пред њим, да је то опозитум од придева *предњи*. Уосталом Милетић није једини, ни први, коме смета употреба придева *задњи* у значењу *последњи*. Било је раније и језичких стручњака који су се противили оваквој употреби. Јов. Бошковић, напр., у својим Скупљеним списима, св. I, стр. 221/22 каже: „Придев *задњи* не значи у нас *последњи*, него само *стражња*, der, die, das hintere, posterior, на пример: у чизме, предња и *задња* (страна) *сара*. Према томе, није добро *„задњи пут”*, место *„последњи* (пошљедњи) *пут”*. Други, међутим, нису тако мислили. Ивековић и Броз у Рјечнику хрватскога или српскога језика поред основног наводе и друго значење — *задњи* = *пошљедњи*, и дају за њега више примера из народних умотворина и из Вукова и Даничићева превода Библије, између осталих и пример: Који *задњи* чиња никад не добија, који су нашли у Вукову Рјечнику поред речи *плојка*. А у Српскохрватско-немачком речнику Ристића и Кангрге поред *задњи*, између осталих, налазимо и примере: *у задњи час* (у дванаестом часу) knapp vor der Torsperre; у *задње* време in der letzten Zeit, — у којима *задњи*, јамачно, значи *последњи*. И сада се поставља питање колико се може дати за право онима што се противе употреби придева *задњи* у овоме другом значењу.

Сам Милетић каже да се „у говору, па и у књигама, а највише у штампи (новинама)” придев *задњи* често употребљава у значењу *последњи*. А то баш и јесте оно што одлучује да ли нека језичка особина која није општег карактера може бити примљена у књижевни језик. Потребно је само утврдити колико је распрострањена употреба такве особине код писаца.

Придев *задњи* заиста не употребљавају сви наши писци у спорном значењу. Зато управо и јесте то његово значење спорно. Али за претежну већину наших књижевника новијега времена можемо навести и примере употребе придева *задњи* у значењу *последњи*. И одређеније — можемо рећи да га сви хрватски, као и српски писци из западних наших крајева употребљавају у значењу које он има у примерима:

Ја бих, Резика, без тебе био *задњи* човјек на свијету (А. Шеноа, Приповијести IV, стр. 73); — *Задње* смо године оставили стару кућу (К. Ш. Ђалски, Љубав лајтнанта Милића, стр. 171); — *Задњег* дана у мјесецу слао би тачно у један (А. Ковачић, Приповијести 1910, стр. 23); — Од *задњих* тридесет година били су Млечани турски заштитници (Вј. Новак, Тешки животи 1911, 42); — У *задње* вријеме некако је посве пропао (Ј. Лесковар, Приповијести 1917, стр. 15); — Све до *задњег* кутића (А. Тресић, Републице, стр. 30); — Тек у *задње* вријеме почела се ... (И. Војновић, Акорди 127); — Постигао је и то да је од банке у *задњи* час исциганисао новац (А. Цесарец, Златни младић, 181); — Из цијеле интонације избија јак лиризам а особито из *задњих* реченица (А. Барац...); — Фашизам осјећа да му иду *задњи* дани (Тито, Борба за ослобођење Југославије I, 146); — ... који је закопан у својој *задњој* загради (Иван Горан Ковачић, Дани гњева 172); — *Задње* ријечи изговорио је тише (И. Ћипико, Приповијетке, 88); — *Задњи* мој разговор са Жерајићем (В. Грђић, Сарајевски преглед 1927, стр. 48); — Томаш је *задњих* година пао у подозрење (Б. Петрановић, Богумили, 124); — Онда се рачуна с онијем што је рекао *задњи* пут (М. Решетар, Бранково коло VIII, стр. 143); — Запамтио је само своје *задње* место становања (Ј. Дедијер, Етнографски зборник XII, 140).

Оваквих примера забележили смо још код Ђ. Виловића, М. Беговића, В. Мајера, Л. Војновића, Ф. Бубановића и др. писаца и у хрватским часописима: Виј енцу, Хрватском колу, Републици и осталима.

Нешто је ређа употреба придева *задњи* са овим значењем код српских писаца из источног дела наше језичке територије, али и овамо налазимо примере:

Кад год се повела реч о *задњем* часу, вазда би Насрадин молио (С. Сремац, Насрадин, 5); — Нисам ја из редова *задњих*, знаде Максо врло добро (М. Шапчанин, Приповетке VI, 56); — Милан на *задње* речи не одговори (Ј. Игњатовић, Патница, 447); — Али, како видиш, човек до *задњега* часа има жеља (И. Секулић, Ђакон Богоро-

дичине цркве, 142); — Они су га занимали до *задњега* дана (Н. Радојчић, Зборник И. Руварца VIII); — Решено је да се пресели у Хеб *задњи* деспот Ђорђе Бранковић (J. Радонић, Ђорђе Бранковић, 218).

И у књижевним часописима, како старијим тако и у најновијим, у појединим законима и уредбама, још понајчешће у дневној штампи, придев *задњи* се употребљава у значењу *последњи*. А сасвим је разумљиво како се из основног развило ово друго значење.

Придевом *задњи* одређује се појам уз чије име он стоји, њим се казује да се тај појам налази иза нечега што је пред њим и према чему он није само задњи него — ако су само ова два појма у питању — и последњи у исто време. А последњи од два је лако могао постати — *последњи* уопште. И несумњиво тим путем је придев *задњи*, који је означавао последњи од два појма, постао придевом који ће означавати последњи од низа појмова, а то је природан и логичан, отуда и лингвистички оправдан пут. У језичкој логици нема, дакле, ничега што би се противило употреби предлога *задњи* у значењу *последњи*. А ширина те употребе код наших писаца, коју смо потврдили наведеним примерима, свакако јој је обезбедила место у књижевном језику.

4. Милетић с разлогом замера школи и дневној штампи, као најважнијим факторима у неговању културе књижевног језика, што о његовој правилности и чистоти не води довољно рачуна. Али примери које он за ово наводи нису свакад најсрећније изабрани. Употреби глаголског прилога типа *познавајући* посвећен је цео један чланак у овоме часопису (в. књ. I нове серије, стр. 365—372). И немамо потребе да говоримо о њеној природи и распрострањености у народним говорима и књижевном језику, пошто је о томе у поменутом чланку доста речено. А што се тиче употребе предлога *мимо* с генитивом — М., по нашем мишљењу, није у праву када устаје противу ове употребе. Није тачно да та „грешка", како он каже, „шета" само „по новинама" „и по књигама високо образованих писаца Срба", него је то особина и нашег народног језика, иако допуштамо да у неким његовим говорима не мора бити позната. Примери као што су:

Не слутећи ништа жандарми су безбрижно прошли *мимо села;* — Тад прођоше свати *мимо двора* (у овоме примеру, генитив би могао бити употребљен само стиха ради); — Побегао је са свога места и *мимо дружине* се вратио натраг; — То је *мимо свих прописа* трајало још неколико дана. Иако је трговина *мимо икакве* грешна и пријеварна . . .

— потпуно су народног карактера, мада су узети из језика појединих писаца. Уосталом и граматичари наши, па и најпознатији између њих, с разлогом допуштају овакву употребу предлога *мимо*. По Томи Маретићу овај предлог „слаже се с изузетком и (рјеђе) с генитивом" (в. Рјечник ЈАк., стр. 707). А проф. Белић (у универз. курсу Историје српскохрватског језика, књ. I св. 1, Београд 1950, стр. 398) каже о њему да се употребљава са акузативом за правац: „али како *мимо* значи и *поред*, то онда када у њему преовлађује то значење (исто као и *поред, дуж, уздуж, окс, у* итд.) може се употребљавати и са генитивом".

Милетић, међутим, сасвим тачно осећа да је глагол *уронити* у примеру: Уронио је своје руке у крв — рђаво употребљен. Има, истина, непрелазних глагола који се могу употребљавати и као прелазни, са значењем: чинити или учинити да се неко или нешто доведе у стање које означава дотични непрелазни глагол. Али, иако, према томе, теориски не би било недопуштено да се овај глагол употреби као прелазан (заноја се обично каже да — *зарони* главу у песак), очевидно се може рећи да је он у овој вези, с објектом *руке,* за наше осећање језика немогућ.

5. Уз прву и последњу своју „опаску" Милетић је дао углавном тачна објашњења, али је уз прву од њих потребно додати да властита двосложна имена на *е*, типа *Миле,* имају услове да за књижевни језик буду усвојена у облицима независних падежа против којих Милетић устаје. Пошто, с једне стране, те именице у ном. једнине имају облик именица средњега рода типа *пиле* и *теле,* а, с друге стране, у нашем језику именице различитих родова у неколика случаја су истог типа промене — то је сасвим разумљиво што се *Миле-Милета* мења

и као *пиле-пилета*. Граматика нашега језика, додуше, те облике још није признала за правилне, али ако они преовладају у књижевном језику, немамо разлога устајати противу њих јер употреба оваквих њихових облика има врло широку народну основицу. Познато је да такву промену ове властите именице имају у јужној и централној Србији, у Босни, Лици, и другде, — у сваком случају у више наших говора који чине ширу основицу књижевног језика. Ова чињеница говори за претпоставку да таква њихова промена и у књижевном језику у догледно време може потиснути из употребе облике који су досад сматрани за једино исправне.

Употреба глагола *бојати се* уз генитив и датив, како и Милетић наговештава, зависи од тога да ли дотичном синтагмом хоће да се означи однос појма од кога стање изражено глаголом *бојати се* потиче (аблативно значење, које захтева генитив) или у вези с чим се то стање јавља (значење намене, које допушта употребу датива). Глагол *бојати се* у истом своме значењу садржи могућност везе са оба ова падежа. У реченици: *Бојим се да град не потуче винограде* говорно лице казује нам како се боји *од града* да не нанесе штету *виноградима*. И зато се та мисао кратко лепо може изразити у облику — Бојим се *виноградима од града*. Тако и у Милетићеву примеру — Мајка се боји сину, значи да се боји за сина, али бојазан не потиче ту од сина, већ *од нечега* што сина угрожава. И свакад тако глагол *бојати се* потенцијално садржи у себи и аблативно и дативно значење. Он нема ту, како Милетић мисли, „два смисла", него се уз исто значење овога глагола, употребљава генитив или датив — према томе да ли је потребно означити од чега потиче бојазан или с обзиром на шта се она јавља. И генитив и датив ће се употребити ако је потребно истаћи и једно и друго, а ни један од тих облика се не употребљава кад се констатује само да бојазан постоји и ништа више.

О оштроумности и добром језичком осећању Милетићеву сведочи и трећа његова „опаска" у којој говори о разлици у значењу реченица: Ти не знаш *што* ја знам и Ти не знаш *шта* ја знам — које се у облику разликују само по томе што у првој имамо заменицу *што* у сад наведеном облику, а у другој — исту заменицу у облику *шта*. У нашем језику, разговорном

па и код писаца, оба ова облика се често употребљавају с истим значењима. Али код људи с добро развијеним осећањем језика преовлађује облик *шта* у упитном (и зависно-упитном), а *што* — у односном значењу (испор. о томе и испитивање на материјалу из појединих савремених писаца, Наш језик (1937), књ. V, стр. 135—152). Према томе, Милетић је само осетио разлику у значењима зависних реченица са заменицом *што-шта*, али је та значења помешао давши за односну реченицу (са *што*) управо оно значење које има зависно-упитна реченица (са *шта*). Стварно, Милетићева прва реченица: *Ти не знаш што ја знам* — значи: Ти не знаш оно (нешто) што знам ја; а друга: *Ти не знаш шта ја знам* — уствари има два значења: а) Ти не знаш шта од свега (што се може знати) ја знам и б) Ти не знаш колико много ја знам (за ово последње значење исп. „Упитна заменица *шта* употребљава се место упитног прилога *колико* када се односи на велику количину нечега: *Шта* овде има књига! = Колико овде има књига! (значи да их је много)') — М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, Београд 1951, стр. 370).

Белешка коју Милетић даје у својој *четвртој* „опасци" је тачно формулисана, сасвим уосталом као и у новијим граматикама нашег савременог језика.

М. С.

Идем на Институт или *Идем у Институт?*

Овде је реч о једном одређеном институту, о Институту друштвених наука у Београду, који — као што је познато — спада у ред највиших научних установа у нашој земљи и који обухвата науке неколико факултета (филозофију, политичку економију, право, уметност итд.).

Један мој друг, који влада солидним знањем нашег језика и који има изврсно језично осећање, и ја (чини ми се да имам добро језичко осећање) дуго смо се препирали око тога како треба рећи: *Идем на Институт* (друштвених наука у Београду) или: *Идем у Институт*. Он је тврдио да треба рећи: *Идем у Институт*, а да је погрешно и да не одговара духу српског језика: *Идем на Институт*. Ја сам опет тврдио да у овом

случају, тј. кад је реч о овом одређеном Институту, треба рећи: *Идем на Институт*, а да је оно: *Идем у Институт* — лоше у овом случају.

Ово размимоилажење је дошло као последица примера типа: *Радим у Другој мушкој гимназији у Београду* (што је у духу српског језика) и *Радим на Другој мушкој гимназији у Београду* (што није у духу српског језика).

Мој друг и ја бисмо увек рекли:

а) *Идем у основну школу (у гимназију, у учитељску школу, у војну академију, у завод, у фабрику* итд.), *Идем у Универзитетску библиотеку у Београду, Идем у физички кабинет*. Тако је и са институтом кад је у питању просторно ограничен завод: *Идим у Институт за српски језик Српске академије наука* (не: *Идем на Институт за српски језик САН-а);*

б) *Идем на Универзитет, Идем на Факултет* и сл.;

аа) *Радим у основној школи (у гимназији, у заводу, у институту* итд.);

бб) *Радим на универзитету, на факултету* итд.

Никад не бисмо рекли:

а) *Идем на основну школу (на гимназију, на завод, на институт* и сл.), сем ако није у питању пењање на зграду, на кров неке од тих установа, кад, као и у другим случајевима, треба употребити искључиво предлог *на (Идем на основну школу да поставим рефлектор* и сл.);

б) *Радим на основној школи (на гимназији, на заводу, на институту* итд.), сем ако није случај као под а): *Стојао сам једног дана на Основној школи у Авалској улици и разгледао град* и сл.

Исто тако рекли бисмо: *Идем на академију (прославу, забаву, приредбу* итд.), али *Идем у Српску академију наука*, а не: *Идем на Српску академију наука.*

Све је то познато, управо — у свим тим случајевима осећање је чисто. Има, међутим, случајева кад се осећање мути: *Идем на клинику* и *Идем у клинику, Идем у Институт за међународну политику* и *Идем на Институт за међународну политику, Идем на Велику техничку школу у Београду* и *Идем у Велику техничку школу у Београду, Идем на Вишу*

педагошку школу у Сарајеву и *Идем у Вишу педагошку школу у Сарајеву* итд.

Мислим да се примери као: *Идем на Вишу техничку школу у Београду* итд. изводе за оним примерима који су учвршћени у нашем осећању: *Идем на универзитет, Идем на факултет* итд. Тако је, по мом мишљењу, и са оним: *Идем на Институт* (друштвених наука у Београду), пошто тај институт функционише у нашој свести као универзитетска установа. Према томе, као што је боље рећи *Идем на универзитет* него *Идем у универзитет*, тако је и *Идем на Институт* боље него *Идем у Институт*. Управо, оно *Идем у универзитет* је рђаво, сем ако није у питању универзитетска зграда као у примеру: *Онда другови уђоше у универзитет* (у значењу — уђоше у универзитетску зграду).

Пошто мислим да је ово питање од општијег интереса, молим да у Нашем језику изнесете своје мишљење о њему.

С. М.

Радо се одазивам позиву да одговорим на ово питање. Само пре свега да речемо да друг С. М. није имао права када је оспорио своме сабеседнику тачност његова тврђења да треба рећи „Идем у Институт", а не „Идем на Институт".

Друг С. М. има сасвим неправилан начин доказивања. Он вели говори се *Идем на Универзитет* (мисли се, свакако, на Универзитет у Београду), *Идем на Факултет*, па према томе треба рећи и *Идем на Институт* јер је *Институт друштвених наука* установа онога ранга којега је и универзитет или факултет. Али, да је то тачно, друг С. М. учинио би велику неправду многим другим институтима који нису, вероватно, нимало нижи од Института за друштвене науке, па ипак вели, напр., „Идем у Институт за српски језик САН", а не „Идем на Институт" и сл. Већ је и само то требало да покаже другу С. М. да нешто у његову закључивању није правилно. Он и сам каже да се никад не рече „Идем на Српску академију наука", па ипак то, вероватно ни за друга С. М., не може значити да је та установа испод Института за друштвене науке, као што је основна школа, гимназија, учитељска школа и сл. (исп. „Идем у основну школу" итд.).

Питање је ваљало сасвим друкчије ставити. Када се уз универзитет или факултет употребљава *на* место *у*, требало је запитати да ли је то правило и да ли изрази као: професор на универзитету, „Идем на универзитет" и сл. претстављају такву особину у нашем књижевном језику која може послужити као углед за друге случајеве.

Мислим да не може. Употреба предлога *на* место *у* и са акуз. и локативом уз установе као универзитет, факултет, клиника и сл. дошла нам је са стране. То је угледање на немачко an der Universität, an der Fakultät, an der Klinik и сл.; или на франц. professeur à l'université, à la Sorbone и сл. То је одавно познато, па је, наравно, то знао и Т. Маретић (в. његов Језични савјетник 58). Само он вели, и поред тога, „може поднијети", позивајући се на употребу *на* у нашем старијем језику, као што је код Марина Држића: „Почео сам на скулу (школу) ходит" и сл. (в. АкР VII, 193)". Али и такви су примери могли бити изазвани страним alla scuola (фр. à l'ecole) и сл. Јер они примери из савременог језика (... преко Босне на Херцеговину, — Докле дођа на своје дворове, — Да он ш њоме бјежи на Удбину, — Који Хришћанин оде на Јерусалим, а Турци на Меку, — слично са: на Косово, — Дошавши једном на дућан, — Отишао на Цетиње и сл. — све на истом месту) — не могу послужити као потпуна паралела горњим примерима. Свугде се у њима претпоставља основно значење *на*, тј. управљање према површини нечега. Уосталом за неке случајеве (као: на Цетиње, исп. на Косово и сл.) могу бити и разлози нарочите врсте (не само заузимање горње стране или површине нечега него нечега што се претпоставља као више по географском положају, исп.: Пети се на брдо, Бити на брду и сл.). У савременом језику има доста таквих случајева, али се увек са предлогом *на* подразумева или нешто на горњој страни, површини, украј чега или сл. Исп. Ја сам била на Дунаву, — Ја на дому имам љубу вјерну, — Мисли Јово на дућану своме, — Пророк на својој постојбини нема части, — Град на мору итд. (све код Броз-Ивековића I, 722). Ови примери са локативом објашњавају и оне горње са акузативом.

Из овога излази да: „на универзитет", „на универзитету" у горњем смислу и сл. примери не могу послужити као углед

ни за Институт друштвених наука, нити за коју другу установу. Исто онако како се вели: *Идем у основну школу* мора се рећи и „Идем у Институт друштвених наука". А како ћемо са „Идем на универзитет, факултет, клинику; — Чита на универзитету предавања, на Коларчевом универзитету и сл.? Знаћемо да су те конструкције добиле широку употребу под туђим утицајем. А ако ко рече: „Ишао сам у универзитет", — „Слушао сам предавања у универзитету" и сл., знаћемо да се тај човек повео са својим правилним језичким осећањем и нећемо га онако корити као што чини друг С. М.

И.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Па је и премијера прошла без икакве њихове примедбе ни управи... ни мени.* — Свезица *ни* одговара саставној свезици *и*, и најчешће се употребљава иза негације тамо где би иза афирмације стајало *и* (напр. *Дођи и ти: Немој доћи ни ти* или *Ја имам и једно и друго: Ја немам ни једно ни друго*). У горњој реченици употребљен је предлог *без*, који значи недостатак, немање нечега, али формално то није негација, јер се ова изриче одричним речцама *не* и *ни*. Место *ни* могла би у нашем случају стајати и свезица *и* (...*без икакве њихове примедбе и управи... и мени*), али у оба случаја ова реченица је ако не неправилна, а оно сигурно стилски незгодна. Писчева је стилска погрешка у томе што је завршетак: *ни управи... ни мени* — надовезао на претходни део који већ претставља завршену целину (па је и премијера прошла без икакве њихове примедбе). Зато би се цела реченица морала изразити друкчије, више у духу нашег језика: *Па је и премијера прошла а (да) није било никакве њихове примедбе ни...* или још боље: .. *а (да) они нису учинили никакву примедбу ни управи ни мени.*

2. *На процесу на коме ће судити одговорне за злочин.* — Глагол *судити* је и прелазан и непрелазан. Разлици у роду одговара и разлика у значењу; непрелазно *судити* значи или *расуђивати, мислити* (нем. urteilen) или *одлучивати* (нем. entscheiden), а прелазно има значење које је данас најобичније: „бити судија некоме" (нем. richten). У овом другом значењу глагол *судити* тражи уза се датив, тј. *судити некоме*, а не акузатив *судити некога*, као што је у наведеном примеру (који је узет из једног београдског дневног листа).

Могла би бити два разлога која су писца навела да глагол *судити* употреби уз акузатив. Или је то утицај немачког језика, у коме се каже **richten jemanden**, тј. *судити некога*, или је, што је вероватније, то дошло под утицајем сложеног глагола *осудити*, који је прелазан и тражи уза се акузатив (као што, напр., имамо однос клеветати некога: оклеветати некога, бележити нешто: обележити нешто и сл.).

У горњем примеру морала би бити употребљена безлична конструкција са *се*: *„На процесу на коме ће се судити одговорнима за злочин".*

Св. М.

3. *„И не прескаче данас господин пречасни, већ — шта више — као да лепше и свечаније поји."*

Поји је треће лице једнине од глагола *појити*, који значи *дати да пије*. Синоним за *певати* је *појати*, од којег глагола треће лице једнине гласи *поје*, пошто се он мења исто као *грејати, трајати, вејати, лајати* итд. Каже се *опојати мртваца*, а не *опојити*. Глаголска именица гласи *појање*, а не *појење*. Према томе завршетак наведене реченице треба да гласи — као да лепше и свечаније *поје*.

4. *„Он је истакао да је Југославија одлучни противник аутархије."*

Аутархија је грчка реч и значи такву организацију народне привреде где држава може сама да задовољи све потребе, без увоза из других земаља. Реч је направљена од грчке речи *аркео*, која значи *бити довољан*, дакле у овом случају *бити сам себи довољан*. Према томе се погрешно употребљава реч *аутархија*, са значењем *владати сам собом* или томе слично. На то нико ко је употребио ту реч није мислио, него на оно право значење.

5. *„Не захтијева никакову даљну аргументацију."*

Сваки ко зна наш језик зна да придев *даљни* означава појам супротан појму *близак*. Ипак, иако је у своје време о томе писано и у Нашем језику (књ. VII предратне серије, стр. 93) и још се *даљни* употребљава у значењу *даљи*, као компаратив од придева *далек!*

Св. П.

6. У реченици: *Једна од оних Вукових приповедака у којима су обоје форме обичне* — употребљен је облик збирног броја *обоје* место основног броја *обе*. Само не треба мислити да је ту уз множински облик једне именице женског рода употребљен број у средњем роду једнине. Писац је, сасвим погрешно наравно, овде употребио збирни број, али не у једнини средњег, већ у множини женског рода. Овим не мислимо да правдамо такву пишчеву конструкцију, него смо је само хтели објаснити. Збирни бројеви, између осталих и *обоје*, у множини доиста могу имати облике за сва три рода, али се они само изузетно употребљавају, искључиво уз именице које обликом множине означавају какав појединачни појам, као у примерима: *Обоје те новине купује сваки дан*, — *Узми обоје виле па дођи*, — *Навуче обоје рукавице, и вунене и кожне, једне сврх других*, итд. Именички облик *форме* никако не спада међу овакве именице. За означавање једног овог појма употребљава се облик једнине *форма*, а свака множина тих појмова, па и када су два, захтева употребу множинског облика *форме*. Према томе, уз ову именицу је у горњој реченици требало употребити основни број *обе*, с којим она исправно гласи: *Једна од оних Вукових приповедака у којима су обе форме обичне*.

7. *Код планирања рада неки одбори су превидели оно што је најважније.* — Иако се у српскохрватском народном језику предлог *код* употребљава само „уз конкретне именице и њихове заменице" и за означавање просторног а не временског односа (в. Наш језик I, 1933, стр. 27) у језику појединих писаца смо и раније често налазили овај предлог употребљен као у горњој реченици, уз глаголске и друге апстрактне именице. Оваква његова употреба је после Другог светског рата, свакако под утицајем страних конструкција (исп. и ово у сад цитираној белешци), постала много чешћа. Зато је поново (у предратној серији НЈ дате су неколике белешке и поуке о овоме питању) потребно указати на то да се према природи нашег народног језика предлог *код* не може употребљавати за означавање временског односа и уз облике апстрактних именица, иако је таква његова употреба у језику дневне штампе,

а и код појединих писаца, данас врло обична. У овим случајевима наш народ и сви писци који имају добро осећање језика употребљавају предлоге: *у, на* и *при* с обликом локатива; напр: *У томе* човек мора бити опрезан (а не: *Код тога* мора бити опрезан), — *На овоме* (а не *код овога)* ћемо се нешто касније задржати, — *При томе* (а не *код тога)* ваља имати на уму, — *При изговору* (а не *код изговора)* речи, — *при доношењу* (а не *код доношења)* закона, — *при читању* (а не *код читања)* књиге итд. Према томе, и горе, на почетку овога става, наведена реченица треба да гласи: *При планирању* рада неки одбори су превидели оно што је најзначајније.

С-ч

8. *Мир ће бити сигурнији уколико ће бити већа солидарност ...* — Правило је нашег језика кад се и радња главне и радња споредне реченице дешава у будућности, а радња споредне реченице се догађа пре радње главне реченице, да се радња ове последње исказује футуром, а прве футуром егзактним (предбудућим временом). Међутим у нашој штампи налазимо повремено примере сличне горњем, тј. употребу футура место футура егзактног, у служби којег се често употребљава презент у споредној реченици.

У нашем примеру и „сигурност мира" и „већа солидарност" посматрају се у перспективи, тј. у будућности. Сигурност мира је условљена солидарношћу, дакле, прво се остварује оно што је исказано у споредној реченици, па тек онда оно што је исказано у главној. Према томе у споредној реченици ваља употребити презент *буде* место футура *ће бити*, дакле: *Мир ће бити сигурнији уколико буде већа солидарност ...*

9. *Управо изашла књига, садржи ...* — Радни глаголски придев може постати прави придев ако је начињен од непрелазног глагола који значи стање (најчешће је то свршени глагол), или ако се њиме обележава особина као резултат радње. Глагол *изаћи*, иако је свршеног вида, не значи стање, нити *изашла* значи особину као резултат радње, већ саму радњу. Зато би се у горњем примеру морало прибећи описном начину, дакле — *књига која је управо изашла садржи ...* (в. Наш језик II, 1934, стр. 33—39).

Св. М.

10. *Слуге часом наложе ватру, па узму петла и запрету. га.* — Овде је неправилан презентски облик у 3 л. множ. *запрету*, јер глагол у инфинитиву гласи *запрѐтати* (мења се по V глаголској врсти), а у презенту умекшава по старом јотовању сугласник испред завршног самогласника основе, дакле, *за̀прећēм, за̀прећēш,* а 3 л. множ., према томе, гласи: *за̀прећӯ*. Облик *запрету* био би исправан само онда кад би постојао глагол "запре (с)ти„ — „запретем" итд., као што, например, имамо глагол *су̏срести: су̏сретēм* (поред данас обичнијег *су̏сретнēм),* 3 л. мн. они *су̏сретӯ* (поред: они *су̏сретнӯ*). Али такав глагол не постоји у нашем књижевном језику. *Запретати* је глагол перфективног вида и сложен од префикса *за* и простог имперфективног глагола *прѐтати*, који се мења као: *крѐтати — крêћēм — крêћӯ, мѐтати — мêћēм — мêћӯ* и сл

11. *Он је додао да недавне оставке појединих министара и њега лично претстављају само доказ озбиљног размимоилажења . . .* — Субјекатска синтагма у зависној реченици „недавне оставке" има иза себе два генитива са посесивним значењем који се непосредно на њу односе. Први од њих, „појединих министара", употребљен је сасвим исправно у овом облику, јер посесивни генитив од именице која значи нешто живо мора тако остати са својом атрибутском речју, пошто обе не могу бити замењене једним посесивним придевом; и обрнуто, ако је појам којему нешто припада означен само једном именицом, припадност томе појму казује се посесивним придевом направљеним од дотичне именице (према: То је син *мога ујака*, не треба: То је син *ујака*, већ: То је син *ујаков;* дакле, неће ваљати „говор *Трумана*", као што се може наћи написано, већ треба: „говор *Труманов*"). Други посесивни генитив, *њега*, од облика личне заменице за 3 лице не може овде остати, јер се у књижевном језику, као што је познато, место замeничног облика у генитиву са посесивним значењем употребљава увек само посесивна придевска заменица. У овој реченици та је заменица *његов*, одн. *његова* (оставка). Погрешна употреба облика *њега* свакако је дошла у вези с претходним генитивом и у његову продужењу. Део горње реченице, дакле, треба да

гласи: „...недавне оставке појединих министара и *његова* лично претстављају ...“ итд.

Б. М.

12. *Нашу јавност ... треба ... обавестити ... о оним чворним проблемима који ... врију данас у токовима наше књижевности.* — У овој реченици неправилан је облик 3 л. мн. презента *врију* (од гл. *врети*). Глагол *врети* мења се по VII (Белићевој) врсти и у презенту гласи: *врим, вриш, ври, вримо врите,* али у 3 л. множ. има облик *вру* — по I врсти. Овоме глаголу је сличан глагол *зрети,* од кога се 3. л. презента каткад такође неправилно употребљава у облику *зрију,* месту *зру* (такође облик по I врсти).

И глагол *бдети* има у презенту облике (по VII врсти): *бдим, бдиш, бди, бдимо, бдите, бде.* Али су обични у употреби и облици: *бдијем, бдијеш ...* и *бдију* (по IV Белићевој врсти), као *пијем, пијеш ... пију.* Радни глаголски придеви свих ових глагола гласе: *врео, -ла, -ло; зрео, -ла, -ло; бдео, -ла, -ло,* јер се они граде од инфинитивне основе (вре-, зре-, бде-). Али се доста често среће облик радног придева у м. роду једн. као у реченици: *Мисао на напуштене и остављене књиге над којима је бдио ...* Пошто је састав из кога је узета наведена реченица написан екавски, очекивали бисмо у њему правилан облик *бдео.* У јужном, јекавском, наречју, као што је познато, овај облик гласи правилно: *бдио, бдјела, бдјело, бдјели, бдјеле, бдјела).* Па ипак се не може устајати против облика *бдио* ни код екавских писаца.

С. К.

ИСПРАВКЕ

Стр. 4 четврти ред одоздо м. цени треба цену.
Стр. 64 једанаести ред одозго м. Sorbone треба Sorbonne.